

NIBIO BOK | 7 (4) 2021

Heidi Knutsen (red.)

Utsyn over norsk landbruk

Tilstand og utviklingstrekk 2021

Forfattere: Marius Berger, Erik Bøe, Anders Halland, Oddmund Hjukse, Heidi Knutsen (red.),
Signe Kårstad, Lars Johan Rustad, Mads Svennerud og Eva Øvren

Tittel: Utsyn over norsk landbruk. Tilstand og utviklingstrekk 2021

Redaktør: Heidi Knutsen

Fagredaktør: Hildegunn Norheim, direktør for Kart- og statistikkdivisjonen

Forsidefoto: Kjersti Kildahl, Nibio, «Blomstring i Hardanger»

NIBIO BOK 7(4) 2021

ISBN: 978-82-17-02754-6

ISSN: 2464-1189

Produksjon: 07 Media – 07.no

Forord

«Utsyn over norsk landbruk» kom første gang i 1995, og blir i 2021 utgitt for 26. gang.

Formålet med publikasjonen er å samle en del av den informasjonen som årlig blir publisert innenfor landbruksområdet, fra blant annet Statistisk sentralbyrå, Budsjettnemnda for jordbruket og NIBIO. Felles for mye av informasjonen som er samlet i «Utsyn over norsk landbruk», er at den i første rekke er utarbeidet til spesielle formål og rettet mot de institusjoner og personer som arbeider med landbruksspørsmål til daglig. «Utsyn over norsk landbruk» retter seg mot et bredere publikum; forvaltning, politikere, journalister, studenter, skoleelever og andre med interesse for norsk landbruk. Utsynet vil også være et nyttig oppslagsverk for dem som trenger oppdaterte data og beskrivelser av de viktigste utviklingstrekkene i norsk landbruk.

Publikasjonen er utarbeidet ved felles innsats fra en rekke av NIBIOs medarbeidere. Marius Berger, Erik Bøe, Anders Halland, Oddmund Hjukse, Signe Kårstad, Lars Johan Rustad, Mads Svennerud og Eva Øvren har alle bidratt i arbeidet med årets Utsyn. Heidi Knutsen har vært prosjektleder og redaktør. Anne Bente Ellevold har stått for klargjøring av manuskriptet for publisering.

Arbeidet med rapporten ble avsluttet september 2021.

Oslo/Ås, 27.09.21

Hildegunn Norheim

divisjonsdirektør Kart og statistikk

Innhold

1	Innledning.....	5
2	Landbruket og landbrukspolitikken.....	7
2.1	Landbruket i Norge.....	8
2.2	Landbruket i nasjonaløkonomisk sammenheng.....	9
2.3	Norsk landbrukspolitikk.....	10
2.3.1	Stortingsmeldinger og strategier	10
2.3.2	Lover, reguleringer og prissystemer	19
2.3.3	Jordbruksoppgjøret i 2021.....	21
2.4	Internasjonale rammebetingelser.....	23
3	Ressurser i norsk jordbruk.....	29
3.1	Naturressurser	30
3.2	Husdyr	31
3.3	Bruksstørrelse, strukturutvikling og arbeidsforbruk	33
3.4	Kapitalressurser.....	34
4	Økonomien i jordbruket.....	37
4.1	Nasjonalt nivå.....	38
4.1.1	Jordbrukets samlede inntekter	38
4.1.2	Jordbrukets samlede kostnader.....	40
4.1.3	Økonomisk resultat på totalnivå.....	41
4.1.4	Jordbruk og næringsmiddelindustri i regionaløkonomisk sammenheng.....	43
4.2	Økonomisk resultat på ulike typer av bruk	44
5	Produksjon, bearbeiding og forbruk av jordbruksvarer.....	47
5.1	Verdikjeden for matvarer i Norge	48
5.1.1	Førstehåndsomsetningen	48
5.1.2	Videreforedling	48
5.1.3	Engros- og dagligvarehandelen.....	49
5.2	Produksjon, forbruk og omsetning av noen jordbruksvarer	51
5.2.1	Melk og melkeprodukter	51
5.2.2	Kjøtt og egg.....	52
5.2.3	Planteprodukter.....	54
5.2.4	Økologisk produksjon og omsetning.....	56
5.3	Prisutvikling på matvarer	60

5.4	Norskprodusert andel, import og eksport	61
5.4.1	Norskprodusert andel av matvareforbruket.....	61
5.4.2	Import og eksport	62
6	Skogbruk i Norge	65
6.1	Ressurser i skogbruket	66
6.1.1	Naturressurser	66
6.1.2	Realkapitalen	66
6.1.3	Storviltet	67
6.1.4	Skogen som klimaregulator	68
6.2	Økonomi, eierstruktur og organisasjonsforhold	69
6.3	Skogbruk og skogindustri i regionaløkonomisk sammenheng	71

1. Innledning

Utsyn over norsk landbruk – Tilstand og utviklingstrekk 2021» skal gi et kort overblikk over norsk landbruk og gjenspeile hva som har skjedd i landbrukssektoren siste år. Kapitlene i rapporten utgjør en helhet, men kan også leses hver for seg. Hvert kapittel avsluttes med en oversikt over den litteraturen det er henvist til i kapitlet.

Oppbyggingen av «Utsyn»

Landbruket i Norge er i stor grad påvirket av naturgitte forhold, men også teknologisk utvikling, nasjonal- og internasjonal politikk, økonomiske forhold og den generelle samfunnsutviklingen gir rammer for landbruket. I kapitlet «Landbruket og landbrukspolitikken» kan man lese mer om både nasjonale- og internasjonale rammevilkår for landbruket. I dette kapitlet er også viktige stortingsmeldinger og strategier på landbruksområdet beskrevet. Jordbruksoppgjøret legger rammer for jordbruket i Norge. I 2021 endte jordbruksforhandlingene i brudd, og det var Stortinget som vedtok jordbruksoppgjøret basert på statens tilbud. Jordbruksforhandlingene og jordbruksoppgjøret for 2021 er også beskrevet i kapittel 2.

Kapittel 3, «Ressurser i norsk jordbruk», gir en oversikt over arealressurser og husdyrhold på norske gårdsbruk. Totalt var 9,88 mill. dekar jordbruksareal i drift i 2020. Utviklingen viser at det blir stadig færre jordbruksbedrifter uten at produksjonsvolumet går ned. I kapittel 3 kan man også lese mer om strukturutvikling og kapitalressurser i jordbruket.

I kapittel 4, «Økonomien i jordbruket», kan man blant annet lese at jordbrukets samlede inntekter var på 48,6 mrd. kroner i 2020, og få vite mer om hva ulike produksjoner bidrar med. Jordbrukets kostnader og samlede økonomiske resultat er beskrevet i dette kapitlet. Også økonomisk utvikling på ulike typer bruk er beskrevet i kapittel 4.

«Produksjon, bearbeiding og forbruk av jordbruksvarer» er tittelen på kapittel 5. Norsk matindustri er en stor avtaker av jordbruksprodukter, og har stor betydning for verdiskaping og sysselsetting. Matindustrien er kort omtalt i dette kapitlet. Også omsetningskanaler for matvarer er omtalt her. Man kan i tillegg lese mer om produksjon, forbruk og omsetning av melk og melkeprodukter, kjøtt og egg og planteprodukter. Utvikling i priser er vist for noen viktige matvarer. I dette kapitlet er også status for økologisk produksjon og omsetning kort beskrevet.

En stor del av maten vi spiser i Norge, er basert på importerte varer. Sist i kapittel 5 er forholdet mellom norsk produksjon, import og eksport, vist.

Skogen i Norge dekker ca. 37 prosent av landarealet. I tillegg til tømmer, er det jaktbare viltet en stor økonomisk ressurs i skogbruket og for utmarksområdene i Norge. Ved siden av å være råstoffleverandør, er skogen viktig som klimaregulator. Skogbruket i Norge er beskrevet i kapittel 6.

A photograph of a tractor pulling a hay trailer on a grassy hill. The tractor is dark green and the trailer is filled with hay. The background shows a blue sky with scattered white clouds and a range of snow-capped mountains in the distance. A semi-transparent green rectangular box is overlaid on the upper part of the image, containing the title text.

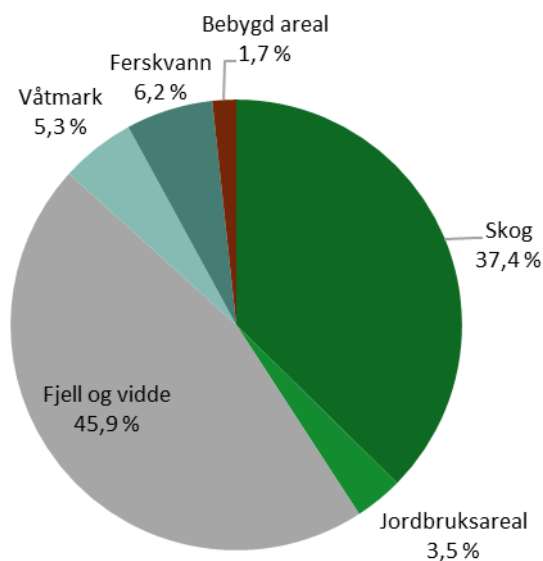
2. Landbruket og landbrukspolitikken

2.1 Landbruket i Norge

De siste 150 årene har det vært kontinuerlige omstillinger i norsk landbruk. Etter andre verdenskrig har gårdsbrukene blitt færre, større og mer spesialiserte. Utviklingen har gått fra et arbeidsintensivt til et kapital- og kunnskapsintensivt landbruk.

Rammevilkårene for landbruket i Norge påvirkes i stor grad av naturgitte forhold, teknologisk utvikling, landbruks- og handelspolitikk, økonomiske forhold og generell samfunnsutvikling.

Bare 3,5 prosent av det samlede landarealet i Norge (utenom Svalbard og Jan Mayen) er jordbruksareal. Skog dekker 37,4 prosent. Til sammenligning utgjør bebygdt areal bare 1,7 prosent av landarealet.

Figur 2.1 Arealstatistikk for Norge

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2021a

Klimatiske forhold er avgjørende for hvilke jordbruksvekster som kan dyrkes, og for avlingsnivået. Norge ligger i ytterkanten av dyrkingsområdet for flere viktige vekster og er et av få europeiske land som ikke dyrker sukkervekster. Klimaet gjør også sitt til at kornavlingene per arealenhet er mindre enn i mange andre europeiske land. I store deler av landet er fôr dyrking, hovedsakelig gras, langt på vei eneste mulige

planteproduksjon. Grovfôrbasert husdyrproduksjon har derfor stor betydning i norsk jordbruk. Også en stor del av kornavlingen blir brukt til husdyrfôr. Det kjølige klimaet begrenser forekomsten av plantesykdommer og skadedyr. Husdyravl og planteforedling er viktig, og framgangen har vært stor. I mange land er genmodifisering og hormonbehandling tatt i bruk i jordbruket, men slike metoder er ikke godkjent i Norge.

Landbruket både slipper ut og binder CO₂ gjennom sin produksjon. Det forskes på hvilken nettovirkning ulike produksjoner har for klimaregnskapet. I oktober 2020 ble landbrukets klimakalkulator lansert. Klimakalkulatoren skal gi bonden et bedre verktøy for å beregne utslipp på egen gård og jobbe med gode klimatiltak på gårdsnivå. I første omgang er landbrukets klimakalkulator utviklet for melkeproduksjon, svinehold og kornproduksjon, men planen er å inkludere flere produksjoner etter hvert.

Etterspørselen etter matvarer totalt, og sammensetningen av «matvarekurven», påvirkes av husholdningenes preferanser og inntekter, samt prisen på mat og andre varer. De fleste matvarer har lav pris- og inntektselastisitet. Dette betyr blant annet at etterspørselen endrer seg lite når inntektsnivået i samfunnet endrer seg, og at selv relativt små endringer i tilgangen på matvarer kan gi store utslag i prisen.

Reiserestriksjoner og nedstengninger som følge av koronapandemien fikk store konsekvenser for grensehandelen og omsetningen av mat og drikke i Norge i 2020. Omsetningen av dagligvarer og alkoholholdig drikke økte med 18 prosent sammenlignet med året før. Økningen i volum utgjorde 14 prosent, mens resten av omsetningsøkningen kom fra økte priser (SSB 2021b).

De siste årene har mange blitt mer opptatt av kvalitetsmat og er villige til å betale forholdsvis mye for nisje- og spesialprodukter, herunder økologiske varer.

Dagligvarehandelen er sterkt konsentrert i Norge. Etter at Coop-Norge kjøpte ICA-kjeden i 2015, er det tre dagligvarekjeder i Norge. Dessuten er salget av kjedenes egne merkevarer økende, noe som skaper utfordringer for de kjente merkevarene.

Inntektsdannelsen i norsk jordbruk er i stor grad politisk betinget, spesielt gjennom importvern og jordbruksavtaler. Råvarepriser på verdensmarkedet har variert en god del de senere årene. For varer med toll og import kan prisvariasjonen dempes ved administrative endringer i tollsatsene. Endringer i kronekursen vil også påvirke importpriser og norsk konkurranseevne. De norske prisene har vært mer stabile enn de internasjonale prisene de siste årene.

2.2 Landbruket i nasjonaløkonomisk sammenheng

Jord- og skogbruk sysselsatte om lag 49 700 personer i 2020, ifølge Nasjonalregnskapet (Statistisk sentralbyrå 2021c). Dette utgjorde 1,8 prosent av samlet syssel

setting i landet. Koronapandemien påvirket antall sysselsatte i Norge i 2020, og antall sysselsatte, både totalt og for jord- og skogbruk, gikk ned. For jord- og skogbruk gikk antall sysselsatte ned med 3,1 prosent fra 2019 til 2020, mens den gjennomsnittlige nedgangen i antall sysselsatte i perioden 2010–2019 var 1,1 prosent per år.

Beregnet etter prinsippene i Nasjonalregnskapet var produksjonsverdien i jord- og skogbruk på ca. 38,5 mrd. kroner i 2011, og den økte til 45,3 mrd. kroner i 2015 og til 49,5 mrd. kroner i 2020, målt i løpende priser. Produktinnsatsen har også økt, slik at bruttoproduktet (produksjonsverdi minus produktinnsats) har økt fra 17,5 mrd. kroner i 2011 til 22,8 mrd. kroner i 2020, men gikk ned med 133 mill. kr fra 2019 til 2020 (Statistisk sentralbyrå 2021d). Brutttoproduktet er et mye brukt uttrykk for verdiskaping i en næring eller et land. Produktspesifikke tilskudd inngår i produksjonsverdi og bruttoprodukt, men ikke andre tilskudd. For jordbruket vil det blant annet si at direkte pristilskudd er med, men ikke andre tilskudd. Avskrivninger (kapitalslit) er ikke trukket fra.

Selvstendig næringsdrivende og deres familier utfører en stor del av arbeidet i landbruket. Likevel var lønnskostnadene så høye som 7,7 mrd. kroner i landbruket i 2020.

Gjennom mange år økte bruttoproduktet fra andre næringer mer enn bruttoproduktet fra jord- og skogbruk. Fra 2014 til 2016 gikk imidlertid bruttoproduktet for landet noe ned, blant annet som følge av nedgangen i oljeindustrien, mens bruttoproduktet fra jord- og skogbruk økte. Etter 2016 har andelen fra jord- og skogbruk gått ned, og i tørkeåret 2018 ble andelen bare 0,66 prosent. I pandemiåret 2020 gikk bruttoproduktet ned, både totalt og for jord- og skogbruk, men mindre for jord- og skogbruk enn for næringer totalt, og det foreløpige regnskapet viser at andelen fra jord- og skogbruk økte fra 0,72 prosent i 2019 til 0,76 prosent i 2020.

Selv om jord- og skogbruk utgjør en relativt liten del av nasjonaløkonomien, målt ut fra Nasjonalregnskapet, har de to næringene større betydning i enkelte fylker og kommuner. De to næringene har også stor betydning for aktivitet i andre næringer som næringsmiddelindustri, treforedling og tre- og trevareindustri.

2.3 Norsk landbrukspolitikk

Regjeringen legger fram sine mål for landbruket gjennom meldinger til Stortinget. Sammen med lover, reguleringer og prissystemer gir dette nasjonale rammevilkår for landbruket.

2.3.1 Stortingsmeldinger og strategier

Etter 2015 har regjeringen lagt fram flere meldinger om landbruket. I desember 2016 ble den nye jordbruksmeldingen lagt fram, og skogmeldingen ble behandlet i Stortinget i januar 2017. I tillegg har Stortinget behandlet melding om pelsdyr-

næringen og om reindrifta. I 2018 ble det lagt fram en ny nasjonal strategi for økologisk jordbruk, og en nasjonal pollinatorstrategi. Sammen med meldinga om vekst og gründerskap i landbruket som kom i 2015, og strategi for landbruksbasert reiseliv dekker dette i hovedsak hele landbruksfeltet.

Melding om jordbruket – «Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon»¹

Regjeringen la 9. desember 2016 fram ny jordbruksmelding til Stortinget. Dette ble gjort som en oppfølging av Stortingets flertallsmerknader ved behandlingen av jordbruksoppjøret i 2014. I ingressen på departementets hjemmeside skriver de: «Verdikjeden i norsk jordbruk må i større grad tilpasse seg sterkere konkurranse i fremtiden: En effektiv næring som leverer det forbrukerne etterspør og som tar inn over seg et stadig mer krevende internasjonalt marked. Dette er en forutsetning for bærekraftig og økt norsk matproduksjon og for at det fremdeles kan være et mangfoldig jordbruk over hele landet. Norsk jordbruk har mange konkurransefortrinn og har et godt utgangspunkt for produksjon av konkurransedyktige kvalitetsprodukter. Det krever et fremtidsrettet jordbruk som er mindre politisk styrt og mer forbruker- og markedsrettet. Enklere virkemiddelstruktur med forenkling av ordninger, færre offentlige inngrep i næringsdriften, økt konkurranse gjennom endringer i markedsbalanseringen og mer markedsretting av produksjonen, er sentralt i regjeringens jordbrukspolitikk.»

Om målene for jordbrukspolitikken skriver regjeringen: «Jordbrukets samfunnsoppdrag er lønnsom og trygg matproduksjon i tråd med forbrukernes interesser, produksjon av fellesgoder og bidrag til sysselsetting og verdiskaping i hele landet. Landbrukspolitikken har fire overordnede mål: matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser».

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen legger føringer for jordbrukspolitikken og jordbruksoppjørene i årene fremover, og Stortinget fravek meldingen på flere områder. Næringskomiteen viser til at regjeringen i jordbruksmeldingen varsler at «kostnadseffektiv matproduksjon» er hovedformålet med jordbrukspolitikken. Komiteen støttet ikke dette og anså en kostnadseffektiv verdikjede for mat som ett av flere virkemidler for å nå de overordnede målene. De presiserte at «formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen.» Partiene utenom regjeringspartiene understreket videre at «landbrukspolitikken skal legge til rette for et aktivt landbruk over hele landet og med en foretaksstruktur som bygger på lokale jord-, beite, skog- og utmarksressurser. Kvoteregioner for melk, fraktordninger og geografisk differensierte tilskudd er de viktigste virkemidlene for å sikre landbruk over hele

¹ Kilder: Landbruks- og matdepartementet 2016a og Næringskomiteen 2017a.

landet. Det vil også i fremtiden være behov for en finmasket struktur på virkemidlene.»

Stortingsflertallet mente at forhandlingene med EU, de såkalte artikkel-19-forhandlingene, i størst mulig grad må skjerme norsk landbruk. De pekte på at et velfungerende importvern også framover vil være avgjørende for å sikre det norske prisnivået, og ville derfor ikke støtte forslag som ensidig svekker Norges rettigheter i WTO-avtalen.

Stortinget etterlyste en konkretisering av hvordan utfasingen av eksportsubsidiene for melk skal finne sted. Næringskomiteen ønsker at en større del av det innenlandske forbruket av melkeprodukter skal dekkes av norskprodusert melk. Dersom dette ikke er nok for å kompensere for bortfall av eksport av norskprodusert Jarlsbergost, mente komiteen at den statlige andelen av melkekvoten ikke skal selges ut igjen før markedet er i balanse. Flertallet mente at tilbakeholdt kvote bør benyttes i rekrutteringsøyemed og gi mulighet for nyetableringer når markedet igjen tillater dette og at det er naturlig at oppkjøp og senere videresalg finansieres over fondet for omsetningsavgift for melk.

Stortinget understreket at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, ville de at målet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen. Flertallet mente at jordbruksfradraget har betydelig innvirkning på bondens økonomi og at fradraget fortsatt skal inngå i forhandlingsmaterialet og finansieringen av inntektsrammen.

Flertallet var opptatt av at selvforsyningen skal være høyest mulig. De peker på at det er flere måter å måle selvforsyning på, og legger til grunn at ulike målemetoder samlet kan gi et tilfredsstillende bilde av utviklingen. Det understrekes at norsk matproduksjon i størst mulig grad bør være basert på norske arealressurser. Flertallet mente også at matvareberedskap er viktig at vi må være forberedt på kriser hvor handelssystemet i kortere eller lengre perioder ikke fungerer optimalt.

Melding om skogbruket – «Verdier i vekst. Konkurransedyktig skog og trenæring»²

I oktober 2016 ble skogbruksmeldingen lagt frem for Stortinget. I denne meldingen legger regjeringen fram sine prioriteringer når det gjelder skogbruket i Norge de kommende årene.

² Landbruks og matdepartementet 2016b

Et viktig område som er nevnt, er forbedring av infrastrukturen. Man ønsker å videreutvikle skogveinettet og å utbedre flaskehalsen på det offentlige veinettet. I tillegg ønsker man økt tilrettelegging av transport av tømmer på jernbane og utbygging av tømmerkaier som sikrer rasjonell og kostnadseffektiv transport av tømmer langs kysten.

Regjeringen vil sørge for gunstige finansielle rammevilkår som skal sørge for tilstrekkelig tilgang til kapital til omstilling og effektivisering av eksisterende foredlingsbedrifter og kapital til nyetableringer. I tillegg vil regjeringen legge frem en skattereform, hvor målet er å redusere skattetrykket både for inntekt og formue. Det legges også opp til forenklinger i lovverket knyttet til landbruksbeskatningen. Med disse tiltakene ønsker regjeringen å stimulere til investeringer og vekst i skognæringen.

Regjeringen ønsker endringer i eiendomslovgivningen og ønsker å oppheve priskontrollen, som et ledd for å øke omsetningen av skogbrukseiendommer. Dagens eiendomsstruktur kjennetegnes ved mange små skogeiendommer. For å få en mer rasjonell eiendomsstruktur på sikt, ønsker regjeringen å legge til rette for et mer effektivt jordskifte.

Samtidig som man ønsker å øke avvirkningen, skal skogressursene ivaretas gjennom aktiv bruk av skogkultur og planting etter hogst. I tillegg vil regjeringen følge opp skogtiltakene i klimaforliket, hvor man tar sikte på å øke skogens karbonlager. Bruken av tre som byggemateriale og utvikling av nye produkter med tre som innsatsfaktor skal økes. Ved hjelp økt kunnskap om skogens biomangfold, vil man kunne ivareta miljøhensyn i form av nøkkelbiotoper og rødlistearter når den enkelte skogier skal foreta hogst på sin eiendom.

Økt bruk av biodrivstoff er et annet satsningsområde fra regjeringen. For å oppnå dette, økes omsetningskravet for bruk av biodrivstoff til vegtrafikk fra 5,5 prosent til 7,0 prosent med virkning fra 1.1.2017. Av dette skal 1,5 prosent være avansert biodrivstoff utviklet fra trevirke. Satsing på økt forskning og innovasjon skal bidra til å øke verdiskaping og sysselsetting i skognæringen. Dette skal skje gjennom videreføring av eksisterende virkemidler og å styrke koblingene mellom forskningsmiljøene og næringen. I tillegg vil regjeringen styrke kompetansen for hele næringen gjennom ulike kompetanse- og rekrutteringstiltak.

I tillegg til forvaltning av nasjonale skogressurser, vil Norge bidra aktivt internasjonalt i ulike fora. Her vil man i stor grad arbeide for en felles forståelse av hva bærekraftig skogbruk innebærer. Målene for bærekraftig skogbruk er knyttet opp mot å stanse avskoging, tap av biologiske mangfold og landforringelse. Dette bidrar til å opprettholde ressursgrunnlaget og den langsiktige verdiskapingen fra skogen i et globalt perspektiv.

Pelsdyrhold

Pelsdyrnæringen har i lang tid vært omstridt. Regjeringen Stoltenberg II oppnevnte derfor i 2013 et offentlig utvalg for å gjennomgå pelsdyrnæringen. Dette utvalget avga sin rapport 15. desember 2014. Deretter vedtok Stortinget å anmode regjeringen om «å vurdere forbud mot norsk pelsdyroppdrett i arbeidet med oppfølging av pelsdyrutvalget.»

I Melding til Stortinget 8 (2016-2017)³ fulgte regjeringen Solberg opp Stortingets anmodning om å vurdere forbud mot norsk pelsdyroppdrett. Regjeringen Solberg gikk inn for å videreføre muligheten til å drive pelsdyroppdrett med flere innstramminger i regelverket for å styrke dyrevelferden. Dette endret seg da Venstre gikk inn i regjeringen, og er beskrevet i Jeløya-plattformen i januar 2018, en politisk plattform for regjeringen Solberg.

Jeløy-plattformen slår fast at regjeringen ville gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen. For å gjennomføre en styrt avvikling av pelsdyrnæringen ble krav til forbedret dyrevelferd i pelsdyrnæringen, som følger av Meld. St. 8 (2016 og 2017) og Innst. 151 S (2016-2017)⁴, reversert i Forskrift om endring i forskrift om hold av pelsdyr i april 2018.

Lov om forbud mot hold av pelsdyr trådte i kraft 1. juli 2019⁵. Denne loven fastslår at det ikke er tillatt å holde dyr som skal avlives med primært formål om å selge eller på annen måte utnytte pelsen til dyret. Eksisterende produsenter som holdt pelsdyr 15. januar 2018, vil være unntatt forbudet og kan drive frem til 1. februar 2025, men vil etter dette også være omfattet av forbudet. Pelsdyrprodusentene som vil lide økonomiske tap som følge av forbudet, kan søke om kompensasjon. Vilkårene for kompensasjonsordningene ble definert i Forskrift om kompensasjon etter avvikling av hold av pelsdyr mv⁶, men i mars 2021 har Landbruks- og matdepartementet foreslått endringer i kompensasjonsordningen, slik at de som rammes av forbudet kan gis kompensasjon på bakgrunn av ekspropriasjonsersatningsloven.⁷

Melding om reindrifta – «Reindrift. Lang tradisjon – unike muligheter»⁸

I Norge foregår reindrift i rundt 140 kommuner og nesten 40 prosent av Norges landareal er reinbeiteområde (Landbruks- og matdepartementet, 2017a). Reinkjøtt utgjør omtrent 1–2 prosent av den totale produksjonen av rødt kjøtt i Norge.

³ Landbruks- og matdepartementet 2016c

⁴ Næringskomiteen 2017c

⁵ Lovdata 2020a

⁶ Lovdata 2019 (FOR-2019-11-27-1587)

⁷ Landbruks- og matdepartementet 2021a

⁸ Landbruks- og matdepartementet 2017a

Reindrifta foregår i organiserte tamreinlag eller i samiske siida/distrikt. Det samiske reinbeiteområdet strekker seg fra Finnmark i nord til Hedmark i sør, mens organiserte tamreinlag hovedsakelig utøver reindrift i fjellområdene i Jotunheimen.

Melding til Stortinget 32 (2016-2017) *Reindrift. Lang tradisjon- unike muligheter* er en næringspolitisk melding om en samlet politikk for reindriften i Norge. Meldingen ble godkjent i statsråd 5. april 2017 og Stortinget har vedtatt næringskomiteens tilrådning i Innst. 377 S (2016-2017) 16. juni 2017 (Næringskomiteen 2017b).

Økologisk bærekraftig drift med god produksjon står sentralt i meldingen. Økologisk bærekraftig reindrift innebærer at beitebruken ikke skal forringe beitekvaliteten eller mangfoldet av dyr og planter i de ulike årstidsbeitene, og er slik sett relatert til reintallet. Reindriftsloven av 2007 legger til rette for at næringen selv, gjennom bruksreglene, skal fastsette et økologisk og bærekraftig reintall i tråd med beitegrunnlaget i distriktet/siida. For å sikre økologisk bærekraft har myndighetene likevel måttet gripe inn i prosessen med fastsettelse og reduksjon av reintall i deler av Finnmark⁹. I reindriftsmeldingen fremmes det forslag som skal sikre økologisk bærekraftig reindrift. Dette inkluderer blant annet et forslag om å endre formålparagrafen til reindriftsloven slik at økologisk bærekraft prioriteres, innføre obligatorisk elektronisk individmerking av rein i tillegg til tradisjonelt øresnitt, samt å åpne for at næringen får begrenset innsyn i utøvers/siidaandelsleders reintall på distriktsnivå.

Strategier og tiltak for at næringen skal kunne utnytte sitt potensiale i en rasjonell markedsorientert retning, står også sentralt i meldingen. Dette omfatter bl.a. å sikre god produksjon og lønnsomhet i reinflokken, men også å utvikle og tilby nye og konkurransedyktige produkter og tjenester, f.eks. innen reiseliv eller lærings- og omsorgsbaserte tjenester, eller gjennom å produsere varer som møter sentrale forbrukertrender knyttet til kvalitet, opprinnelse og historie m.m. Videre påpeker meldingen at ny teknologi som bruk av droner og elektronisk individmerking, kan spare næringen for både tid og ressurser i forbindelse med tilsyn og samling av flokker.

Melding om landbruksbasert næringsutvikling – «Garden som ressurs – marknaden som mål. Vekst og gründerskap innan landbruksbaserte næringar»¹⁰

I juni 2015 la regjeringen fram en melding til Stortinget om politikken for landbruksbasert næringsutvikling utenom tradisjonelt jord- og skogbruk (Landbruks- og matdepartementet 2015a). Forslagene omhandler tiltak som skal styrke mulighetene for bedre utnytting av de samlede ressursene på garden, økt profesjonalisering og

⁹ I 2012 var reintallet i Finnmark 42 000 dyr over det som var fastsatt som øvre reintall.

Forholdsmessig reduksjon av reintallet i Finnmark og for totalt 231 utøvere/siidaandeler ble derfor vedtatt.

¹⁰ Landbruks- og matdepartementet 2015

brugerretting, tilrettelegging for ytterligere vekst i markedene for lokalmat og drikke, stimulering til vekst innen landbruksbasert reiseliv og sterkere utnytting av utmarksressursene til næringsutvikling. Dessuten omhandler meldingen tiltak vedrørende utnytting av garden som arena for velferdstjenester, stimulering til bruk av klimavennlige energiløsninger og mer fleksible rammer for juletreproduksjon.

Nasjonal strategi for økologisk jordbruk (2018-2030)¹¹

I mai 2018 la regjeringen fram en ny strategi for økologisk jordbruk. Strategien tar utgangspunkt i Meld. St. 11 (2016–2017), Jordbruksoppgjøret 2017 og endringer i statsbudsjettet i 2017.

I strategien går det fram at økologisk matproduksjon først og fremst skal bidra til at etterspørselen etter økologisk mat, så langt det er mulig, skal kunne dekkes av norsk produksjon. Dette skal bidra til økt matmangfold og mulighet for næringsutvikling og verdiskaping tilknyttet den økologiske produksjonen.

Markedet og etterspørselen etter økologiske produkter skal være styrende for utviklingen av økologisk produksjon, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon, og det er dette som er lagt til grunn for strategien. *«Den sterke veksten i omsetning av økologisk mat gir moglegheter for norske bønder som vil leggja om eller auke sin økologiske produksjon. Potensialet er særlig stort for økologiske grønnsaker, kornprodukt og frukt»*, sa daværende landbruks- og matminister Jon Georg Dale i en pressemelding fra departementet¹².

Det skal etableres et Økologiprogram som overbygning for hovedområdene i strategien. Med utgangspunkt i utfordringer i verdikjeden, skal økologiprogrammet bidra til en mer målrettet og effektiv bruk av virkemidlene over jordbruksavtalen. For å få til mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner, skal det opprettes et dialogforum med deltagelse fra sentrale aktører i hele verdikjeden.

I tillegg skal det rettes innsats mot tre hovedområder: Kunnskap og kompetanse, tilrettelegging for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede.

I pressemeldingen blir utfordringer i verdikjeden trukket fram. Det er et behov for sterkere kobling mellom produksjon og marked, der signalene fra forbrukerne i større grad når produsentene. Samarbeid og dialog gjennom hele verdikjeden er derfor et viktig satsingsområde.

For å legge til rette for økologisk produksjon, vil blant annet virkemidler over jordbruksavtalen brukes til å stimulere produksjonen i tråd med etterspørselen.

¹¹ Landbruks- og matdepartementet 2018a

¹² Landbruks- og matdepartementet 2018b.

Nasjonal pollinatorstrategi¹³

I juni 2018 la regjeringa fram en ny nasjonal strategi for pollinatorer. Strategien skal bidra til å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekter. Å bevare pollinatorene er avgjørende for å ta vare på økosystemene. Det er registrert tilbakegang av pollinerende insekter, og det er stor internasjonal oppmerksomhet om pollinering som økosystemtjeneste og pollinatorenes betydning for naturmangfold og matproduksjon.

Strategien peker ut tre innsatsområder for å nå målet om å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekter; økt kunnskap om utviklingen innen pollinerende arter og leveområder over tid, sikre gode leveområder for pollinatorene gjennom hele livssyklusen og unngå tap, og å sikre formidling av kunnskap om pollinatorer og om gode tiltak for alle målgrupper. Miljødirektoratet får ansvaret for å lede et pollinatorforum, en møteplass for aktører i privat- og offentlig sektor og relevante kunnskapsmiljø som skal bidra til å sikre at tiltakene som settes i gang, forsterker hverandre og bidrar til å oppnå målet om å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinatorer.

Strategi for landbruksbasert reiseliv – «Opplevingar for ein kvar smak»¹⁴

I januar 2017 la Landbruks- og matdepartementet fram sin strategi for reiseliv basert på landbrukets og reindriftas ressurser (Landbruks- og matdepartementet 2017b). Utgangspunktet for strategien er et behov for å målrette regjeringens politikk for det landbruks- og reindriftsbaserte reiselivet. Strategien skal synliggjøre hvordan landbruket og reindrifta kan være innholdsleverandører for reiselivet og inngå i helhetlige reiselivsprodukter. Blant annet pekes det på kobling til de større reiselivsaktørene. Hurtigruta er et eksempel på en stor aktør som har hatt en bevisst satsing på lokalmat, og bruker dette som konkurransefortrinn.

Økt verdiskaping for mat- og reiselivsaktørene i landbruket og reindrifta er det overordnede målet for strategien. For å nå det overordnede målet må en spille på de samlede ressursene landbruket og reindrifta har tilgjengelig med utgangspunkt i eiendommen og utmarka.

I tillegg til hovedmålet, blir det definert to delmål som sier at Norge skal være en internasjonalt anerkjent matnasjon med tydelig lokal og regional identitet og at opplevelser og aktiviteter fra landbruket og reindrifta skal bidra til å utvikle Norge til et attraktivt reisemål. For å nå disse målene mener departementet blant annet at det er nødvendig med en enda tydeligere spissing av lokal og regional identitet. Det er

¹³ Departementa 2018.

¹⁴ Landbruks- og matdepartementet 2017b

også en forutsetning at tilbudene fra næringa må være lett synlige og tilgjengelige gjennom gode bestillingsløsninger.

Grøntsektoren mot 2035 – «Sammen for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk»¹⁵

Det ble signalisert et ønske om satsing på innovasjon og vekst i grøntsektoren i kjølvannet av jordbruksoppgjøret 2019. Det ble etablert et rådgivende utvalg som skulle legge frem en langsiktig plan for vekst i totalmarkedet, økt andel norske varer og styrket innovasjon for grønnsaker, frukt, bær, poteter og blomster. Grøntutvalget kom med både en vekstambisjon på 75 prosent for totalmarkedet av frukt og grønt, og en økning på 50 prosent for norskandelen i dette markedet. For å få en varig og bærekraftig økning i norskandelen fastslår utvalget at denne økningen må være etterspørselsdrevet. Utvalget foreslår seks anbefalingsområder og tilhørende tiltak for å muliggjøre vekstambisjonene. De første tiltakene går på å øke etterspørselen hos forbrukerne og i de ulike markedskanalene, utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor, samt fire tiltak på produsentsiden gjennom produktutvikling og økt kvalitet, utvikling av bærekraft som konkurransefortrinn, styrket produsentøkonomi og rekruttering til næringen og samordnet strategisk satsning på forskning og innovasjon.

På bakgrunn av utvalgets arbeid ble partene ved jordbruksforhandlingene i 2020 enige om å følge opp tiltakene beskrevet i rapporten med satsninger på¹⁶:

- investeringer innen grøntproduksjonene
- penger til prosjekter inne bærekraft og matmerking, forskningsmidler og utredninger
- anbefaling om oppretting av Forum for norsk grønt, en handlingsplan for grønne og innovative offentlige anskaffelser
- økning av målpriser og tilskudd.

Oppdatert jordvernstrategi

Den første jordvernstrategien ble lagt frem i 2015, omhandlet blant annet omdisponering av dyrka jordbruksareal til andre formål. I strategien ble det satt mål om at man skulle klare å redusere omdisponeringen til under 4 000 dekar årlig innen utgangen av 2020. Jordvernstrategien ble oppdatert 21. mai 2021 med et nytt mål om omdisponering. KOSTRA-tall viser at det tidligere målet er nådd, da omdisponert jord var beregnet til å være 3 900 dekar i 2020. I den oppdaterte strategien har målet

¹⁵ Grøntutvalget 2020

¹⁶ Landbruks- og matdepartementet 2020

om omdisponering blitt ytterligere skjerpet, og tar sikte på at det skal omdisponeres mindre enn 3 000 dekar i 2025.¹⁷

2.3.2 Lover, reguleringer og prissystemer

Lover

Svært mange lover påvirker landbruket. Dette er både særlover som gjelder landbruk spesielt, men også mange lover med et videre virkeområde. Her nevnes bare noen få av alle aktuelle lover.

Odelsloven, konsesjonsloven og jordloven har betydning for omsetning av landbrukseiendommer og hvilke plikter som følger av å eie en landbrukseiendom. I 2017 ble det vedtatt endringer i disse lovene. Arealgrensen for at det skal være odelsrett på en eiendom økte fra 25 dekar til 35 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller mer enn 500 dekar produktiv skog. Menn og kvinner er likestilt med hensyn til odelsrett. Samboere er likestilt med ektefeller i odelsloven. Fra og med 2014 får etterkommere etter den som hadde odelen, odelsrett dersom noen av foreldrene har eid hele eiendommen med odel, eller hvis noen av besteforeldrene var siste eier av hele eiendommen med odel. Samtidig ble adgangen til å søke odelsfrigjøring for den som har kjøpt odelseiendom som tilleggsjord, opphevet.

Også i konsesjonsloven ble arealgrensen for når det er konsesjonsplikt for å overta en landbrukseiendom økt til 35 dekar fulldyrket eller overflatedyrket jord, eller 100 dekar totalareal om handelen ikke skjer innen familien. Det er boplikt for den som overtar en bebygd eiendom over arealgrensen for odling. Boplikten varer i fem år. Reglene om driveplikt er gitt i jordloven. Driveplikten er varig for alle som eier en eiendom med landbruksareal. Driveplikten kan oppfylles av eieren eller ved bortleie på vilkår som er fastsatt i loven. Blant annet må avtalen være skriftlig, ha en varighet på minst 10 år og føre til driftsmessig gode løsninger. Driveplikten gjelder hele eiertiden. Priskontroll på rene skogeiendommer er opphevet. Priskontrollen er bare avhengig av om eiendommen består av mer enn 35 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord.

Arveloven ble i desember 2020 endret ved at det ble innført en tidsfrist for dødsbo: «Hvis det i dødsboet inngår landbrukseiendom som består av minst fem dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktiv skog, må eiendommen overføres fra dødsboet til en ny eier med tinglyst hjemmel innen tre år fra arvelaterens død». Hensikten er å sikre at jorda holdes i hevd og at eiendommer ikke blir stående ubebodd i årevis.

¹⁷ Landbruks- og matdepartementet. 2021

Matloven omfatter alle forhold i forbindelse med produksjon, bearbeiding og distribusjon av innsatsvarer og næringsmidler, herunder drikkevann. Dyrevelferdsloven omfatter alle forhold som påvirker velferd eller respekt for blant annet pattedyr, fugler og fisker.

Ved dyrking av myr, vil det over tid brytes ned karbon- og nitrogenholdig materiale som blant annet gir utslipp av klimagassen CO₂. Jordloven ble i 2019 endret slik at staten med hjemmel i lov kunne fastsette forbud mot nydyrking av jord. På bakgrunn av behovet for reduserte utslipp av klimagasser ble nydyrking av myr forbudt gjennom forskrift om nydyrking av 2. juni 2020. Kommunen kan i særlige tilfeller gi dispensasjon fra forbudet (Lovdata 2020b). Det lovfestede forbudet fra 2019 ble senere opphevet i juni 2021 (Lovdata 2021).

Produksjonsregulering

Svine- og fjørfeproduksjon er regulert ved konsesjon. Uten konsesjon fra Landbruks- og matdepartementet kan foretaket ha inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år, inntil 60 000 omsatte og slaktede kalkuner per år, maksimalt 7 500 innsatte verpehøner, inntil 2 100 omsatte og slaktede slaktegriser per år, eller maksimalt 105 avlspurker. Det er egne regler for purkeringer.

For å kunne drive med ku- eller geitemelkproduksjon må en ha melkekvote. Kvoten tilligger den enkelte landbrukseiendom. Kvoten kan ikke overstige 900 000 liter kumelk eller geitemelk. Eier av landbrukseiendommen kan selge eller leie bort melkekvoten. Ved salg må minst 20 prosent av kvoten selges til staten til en fastsatt pris, mens resten kan selges privat.

Grensevern og skjermingsstøtte

I samsvar med WTO-avtalen praktiserer Norge et tollbasert importvern på mange jordbruksvarer. Tollen gjør det mulig å ha høyere priser i Norge enn på verdensmarkedet. Denne prisdifferansen omtales gjerne som skjermingsstøtte. OECD har beregnet at norsk skjermingsstøtte totalt utgjorde om lag 11,1 mrd. kroner i 2019, ned 0,9 mrd. fra 2018 (OECD 2021). Endringer i priser på verdensmarkedet er en viktig årsak til variasjonen mellom år i skjermingsstøtte. Variasjon i valutakurs og produksjon vil også påvirke skjermingsstøtten.

Prissystemene og markedsregulering

Det er målpriser for melk, korn, epler, poteter og ti grønnsakslag. Svinekjøtt (slaktegris) ble tatt ut av målprissystemet fra 1. juli 2021 og lagt over til volummodellen. Målprisene er, litt forenklet, de prisene som jordbruket har rett til å ta ut av markedet i gjennomsnitt for en avtaleperiode ved balanserte markedsforhold og det fastsatte importvernet. Varer som ikke er avtaleregulerte (produkter uten målpriser), står etter endringen for nær halvparten av brutto markedsinntekter i jordbruket.

Tilskudds- og avgiftsordninger

I tillegg til importvernet får bøndene i Norge betydelig støtte over statsbudsjettet gjennom en rekke tilskuddsordninger. Støtten kan grovt sett deles i:

- Direkte støtte
 - 1) produksjonsuavhengig støtte (f.eks. produksjonstilskudd per dyr eller per dekar og ulike sosiale støtteordninger)
 - 2) produksjonsavhengig støtte (f.eks. pristilskudd på produkter)
 - 3) støtte til investeringstiltak
- Indirekte støtte via forskning, undervisning og rådgivning.

Ifølge Budsjettnemnda for jordbruket (2021a: 119) utgjorde tilskudd med inntektsvirkning i Totalalkylen 16,1 mrd. kroner i 2020. For 2021 er beløpet budsjettetert til 17,0 mrd. kroner.

Hovedavtalen for jordbruket og jordbruksforhandlinger

Grunnlaget for jordbruksforhandlingene finner en i «Hovedavtalen for jordbruket» av 1992. Hovedavtalen for jordbruket er inngått mellom staten på den ene siden og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag på den andre siden.

Hovedavtalen fastsetter hvordan forhandlingene skal gjennomføres, hva som skjer dersom én eller begge jordbruksorganisasjonene bryter forhandlingene osv.

Jordbruksforhandlingene skjer på grunnlag av materiale utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ). Nemnda oppnevnes av Landbruks- og matdepartementet.

Jordbruksforhandlingene starter med at jordbruksorganisasjonene legger fram et krav. Deretter legger staten fram et tilbud, og de egentlige forhandlingene kan starte. Jordbruksforhandlingene føres frem til en sluttprotokoll, vanligvis før 17. mai. Inngått avtale sendes Stortinget for godkjenning. Staten kan inngå avtale med en av jordbruksorganisasjonene. Dersom begge organisasjonene bryter forhandlingene, sender regjeringen en proposisjon til Stortinget basert på statens tilbud i forhandlingene.

2.3.3 Jordbruksoppgjøret i 2021¹⁸

Jordbruksforhandlingene 2021 endte med brudd 6. mai. Stortinget behandlet og vedtok da et jordbruksoppgjør basert på statens tilbud.

Jordbrukets krav la vekt på å tette inntektsgapet til andre grupper gjennom et kraftig inntektsløft, tiltak for økt norskandel både i fôr og mat, styrke velferdsordningene, investeringspakke for melk- og storfekjøttproduksjon for å klare omstillingen til

¹⁸ Denne omtalen er i hovedsak basert på Landbruks- og matdepartementet (2021).

løsdriftsfjøs og økte midler til å gjennomføre landbrukets klimaplan. Jordbruket krevde en netto inntektsøkning på 48 700 kroner per årsverk (11,5 prosent). Kravet hadde en økonomisk ramme på 2 114 mill. kroner. Det var finansiert med 717 mill. kroner i økte målpriser, 1 220 mill. kroner i økt budsjettstøtte, samt 32 mill. kroner i overførte midler og en beregnet økt verdi av jordbruksfradraget på 145 mill. kroner. Den flerårige investeringspakken kom i tillegg til rammekravet.

Statens tilbud som senere ble lagt fram og vedtatt av flertallet i Stortinget, hadde en ramme på 962 mill. kroner. Dette var beregnet å legge til rette for en gjennomsnittlig netto inntektsvekst på 18 700 kroner per årsverk (4,5 prosent).

Jordbruksoppgjøret omfatter endringer i målpriser fra 1. juli 2021, omdisponering innenfor gjeldende bevilgning for 2021, bevilgningsøkning for 2021 og enkelte andre bestemmelser.

Målprisene på grønnsaker og frukt økte med i gjennomsnitt 2,8 prosent. Målprisen økte med 12,8 øre per kg matkorn, mens målprisen for melk økte med åtte øre per liter. Målprisen for gris økte 87 øre/kg, men målprisen avvikles fra 1. juli 2021. For poteter økte målprisen med 16 øre/kg. Målprisene på fôrkorn økes med 10 øre per kg og prisnedskrivningstilskuddet økes, slik at råvarer til kraftfôr blir 2,6 øre dyrere per kg. Bevilgningene til jordbruksavtalen over statsbudsjettet øker med 490 mill. kroner i 2022 som følge av avtalen.

Avtalen prioriterer investeringer i klimatiltak som skal bidra til utslippsreduksjoner. Denne satsingen skal bidra til å følge opp klimaavtalen mellom regjeringen og organisasjonene i jordbruket og arbeidet med å nå andre miljømål, eksempelvis innen kulturlandskap og vannmiljø. Videre prioriteres areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene som bidrar til å opprettholde et variert og levende kulturlandskap og naturmangfold i hele landet. Økonomien i produksjon av korn og proteinvekster ble også prioritert.

Avtalen fulgte opp noen tidligere avtaler. Investeringsprosjekter med 15–30 kyr har blitt særlig prioritert i de senere års jordbruksoppgjør og dette vil fortsatt gjelde. Andelen støttede prosjekter innen denne størrelsesgruppen er økt fra 25 til 45 prosent på fire år. I 2019 ble det enighet om å etablere en særskilt satsing på grøntsektoren med mål om å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Flere oppfølgingspunkter pågår også inn i 2022. Det påpekes at det er viktig å videreføre satsingen på tiltak som kan bidra til økt innovasjon og vekst for grøntsektoren.

Årets jordbruksforhandlinger ble preget av «bondeopprør» med krav om endringer i grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene. Regjeringen foreslo «*at partene i lys av de spørsmål som er reist, og delvis også av Jordbrukets forhandlingsutvalg, setter ned et utvalg. Mandatet til et slikt utvalg bør være å drøfte og klargjøre prinsipper og metoder, samt muligheter og begrensninger, for måling av inntekter for jordbruket som sektor og for bønder som private næringsdrivende, samt grunnlag og forutsetninger for sammenligning av næringsinntekter med lønn for arbeidstakere.*» Flertallet i næringskomitéen mener «*at dette arbeidet bør starte så*

raskt som mulig, for å sikre at det ikke oppstår en situasjon der kvalitet og relevans i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda over tid trekkes i tvil. Hvis det skjer, svikter selve fundamentet under den norske modellen med årlige jordbruksforhandlinger. Samtidig må utvalget få tilstrekkelig tid til å gjennomføre et grundig arbeid.»

2.4 Internasjonale rammebetingelser

Norsk landbruk, handel med landbruksvarer og landbrukspolitikken er påvirket av internasjonale rammebetingelser og forhandlingsprosesser. En viktig forhandlingsprosess de siste årene har vært mellom Norge og Storbritannia som følge av Brexit, dvs. Storbritannias utgang fra EU 31. januar 2020. Frihandelsavtalen som er forhandlet frem mellom Norge og Storbritannia, ble signert i London i juli 2021 og trer i kraft etter at både Storbritannia og Norge har gjennomført sine interne prosedyrer. For landbruket har Norge lagt vekt på å skjerme de grasbaserte produksjonene i melke- og kjøttsektoren.

For landbruket har de siste årene også vært preget av et større fokus på klima, blant annet gjennom FNs klimakonvensjon (UNFCCC) som Parisavtalen har sitt utspring fra. Videre legger Avtalen om det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS-avtalen), Verdens handelsorganisasjon (WTO) og samarbeidet i Det europeiske frihandelsforbundet (EFTA) viktige føringer for norsk landbruk, for utformingen av landbrukspolitikken og for markedstilgang for landbruksvarer.

EØS-avtalen og norsk landbruk

Landbruk er ikke en del av EØS-avtalen, men EØS-, EFTA-landene og EU har inngått avtaler om handel med basislandbruksvarer i henhold til EØS-avtalens artikkel 19 og en avtale om handel med bearbejdede landbruksvarer (protokoll 3). Regler for mattrygghet, dyrehelse og velferd er derimot en del av EØS-avtalen og er harmonisert med regelverket i EU.

Artikkel 19 har som utgangspunkt at man ønsker gradvis liberalisering av handelen med utvalgte landbruksvarer. I utgangspunktet skal ny avtale forhandles med to års mellomrom. Etter at EØS-avtalen trådte i kraft i 1993 er det inngått tre artikkel-19-avtaler mellom Norge og EU, den første i 1993, den andre med virkning fra 2012, og den siste ble godkjent av Stortinget i juni 2017 og av EU i 2018 (Landbruks- og matdepartementet, 2018c). For Norge innebærer avtalen at det er etablert tollfrie kvoter, eller tollfrihet, for eksport av en rekke produkter som allerede eksporteres i dag og der næringsmiddelindustrien har konkrete eksportplaner. Dette omfatter blant annet meierivarer (ulike myseprodukter), kjøttvarer, og alkoholholdige drikkevarer (sider m.m.). For EUs eksport til Norge er tollfrie importkvoter fastsatt i Forskrift om fordeling av landbrukstollkvoter, vedlegg I. Opprinnelig utgjør importkvoten på ost fra EU 8 400 tonn, men ble redusert med 299 tonn som følge av den midlertidige avtalen som ble opprettet mellom Norge og Storbritannia da

Storbritannia forlot EU. Frihandelsavtalen mellom Norge og Storbritannia, som ble signert i juli 2021, ligger på samme nivå som den midlertidige avtalen for ost.

Økologisk matproduksjon er regulert av økologiforskriften som er fastsatt av Landbruks- og mat departementet. Forskriften er basert på EU-forordninger for økologisk produksjon. EU-regelverket er i endring og nye forordninger skal etter planen innføres fra og med 1.1.2022 i EU. Det nye regelverket blir gjeldende i Norge etter at det er tatt inn i EØS-avtalen, men det er ikke avklart når dette vil skje. Som følge av det nye regelverket vil det komme flere endringer som påvirker økologisk produksjon i Norge. Blant annet vil det komme flere endringer for økologisk husdyrhold og forbud mot dyrking i avgrenset medium i veksthus.

Protokoll 3 gjelder bearbeidede landbruksprodukter, såkalte RÅK-varer. Ordningen legger opp til konkurranse i bearbeidingsleddet, men søker å justere for nasjonale ulikheter i pris, for de råvarene som inngår i de bearbeidede landbruksproduktene. Justeringene skjer gjennom toll og prisnedskrivning. Partene kan når som helst be om nye forhandlinger, men gjeldende protokoll 3 avtale ble iverksatt 1. november 2004.

Økt import av RÅK-varer fører til økt konkurranse for RÅK-industrien i Norge. Fra 2019 til 2020 økte mengden importerte RÅK-varer med 13 prosent og verdien økte med 18 prosent (Landbruksdirektoratet, 2021). Norsk produksjon av RÅK-varer har vært noenlunde stabil de siste årene.

EFTA-konvensjonen og bilaterale frihandelsavtaler

EFTA-konvensjonen fra 1960 regulerer handelen mellom Norge, Island, Liechtenstein og Sveits. Etersom Sveits er det eneste landet som ikke er en del av EØS-avtalen, blir i praksis EFTA-konvensjonen kun anvendt mellom Sveits og de tre landene som tar del i EØS-avtalen. Gjennom EFTA-samarbeidet har Norge inngått 27 av totalt 29 bilaterale frihandelsavtaler.

For tiden pågår det forhandlinger med blant annet Mercosur (Argentina, Brasil, Paraguay og Uruguay) og Storbritannia. I august 2019 ble EFTA-landene og Mercosur-landene enige om utkast til en frihandelsavtale, men det er ikke avtalt tid eller sted for undertegning. Frihandelsavtalen mellom Norge og Storbritannia er også ferdigforhandlet. Avtalen vil tre i kraft når den er undertegnet og etter at Norge og Storbritannia har gjennomført interne godkjenningsprosedyrer. I avtalen er ostekvoten videreført på samme nivå som i den midlertidige avtalen (299 tonn). Det legges også opp til 26 importkvoter for landbruksvarer fra Storbritannia. Dette er en nedgang fra 36 kvoter som Storbritannia kunne bruke som medlem i EU.

WTO-avtalen og norsk landbruk

Regelverket til WTO legger rammer for utformingen av virkemiddelbruken i landbrukspolitikken. For tiden er det lite som skjer på landbruksområdet i WTO.

Den gjeldende WTO-avtalen for landbruket trådte i kraft 1. januar 1995 og er bindende for alle medlemsland. Avtalen innebærer forpliktelser knyttet til bl.a. markedsadgang (herunder tollsatser), eksportsubsidier og samlet støtte til jordbruket (internstøtte). Avtalen innebærer i tillegg en viss harmonisering av regelverk knyttet til plante- og dyrehelse, kvalitets- og opprinnelsesmerking mv. for å hindre at slike bestemmelser urettmessig blir benyttet som handelshindring.

Norges forpliktelser overfor WTO har ført til at flere jordbruksvarer, bl.a. storfekjøtt, fjørfe, egg, svinekjøtt og sau og lam, er tatt ut av målprissystemet. Det finnes fortsatt målpris på korn, melk, poteter, epler og et utvalg grønnsaker som det forhandles om gjennom jordbruksavtalen. I tråd med WTOs vedtak av 19. desember 2015, har Norge faset ut bruken av eksportsubsidier. Eksportsubsidier til ost ble avvirket i juli 2020, og eksportsubsidier for smør, svinekjøtt og bearbeida jordbruksproduktet ble faset ut ved utgangen av 2020.

WTO arrangerer ministerkonferanser annethvert år. På grunn av koronapandemien ble ministerkonferansen i 2020 utsatt til månedsskifte november/desember 2021 og lagt til Genève. Landbruk er et av tre områder som generaldirektøren i WTO, Dr. Ngozi Okonjo-Iweala, har løftet frem som områder for konkrete leveranser fram mot det forestående ministermøte. Under forrige ministerkonferanse, i desember 2017, skjedde det ikke noe på landbruksområdet og det ble heller ikke vedtatt mandat for videre forhandlinger.

Parisavtalen og klimaavtalen med EU

Rammeverket for de internasjonale klimaforhandlingene er FNs klimakonvensjon (UNFCCC) fra 1992, Kyotoprotokollen fra 1997 og Parisavtalen fra 2015. Parisavtalen har til formål å holde den globale oppvarmingen under 2 grader, samt å tilstrebe å begrense temperaturøkningen til 1,5 grader.

Norge har inngått klimaavtale med EU og Island for å nå forpliktelser i Parisavtalen. Samarbeidet går ut på at Norge og Island deltar i alle tre pilarer i EUs klimaregelverk for 2021-2030. De tre pilarene omfatter regelverk for kvotepliktige utslipp, ikke-kvotepliktige utslipp og opptak og utslipp fra skog og annen arealbruk (Klima- og miljødepartementet 2019).

For kvotepliktig utslipp har EU økt utslippsmålet for 2030 fra 40 til minst 55 prosent reduksjon av nettoutslippene. Norge har også meldt inn et forsterket klimamål for 2030 under Parisavtalen. Utslippsmålet for Norge frem mot 2030 er økt fra 40 til minst 50 prosent, og opp mot 55 prosent, sammenlignet med referanseåret i 1990.

Jordbruk er en del av ikke-kvotepliktig sektor, sammen med transport, bygg og avfall og deler av industrien og petroleumsvirksomheten. Gjennom klimaavtalen med EU skal Norge kutte klimautslipp fra ikke-kvotepliktig sektor med 40 prosent i 2030, sammenlignet med 2005. Det er summen av utslippene fra ikke-kvotepliktig sektor som må kuttes med 40 prosent. I klimaplan for 2021-2030 har regjeringen satt et mål om 45 prosent reduksjon i norske ikke-kvotepliktige utslipp fra 2005 til 2030.

Litteratur kapittel 2

Budsjettnemnda for jordbruket. 2020a Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2018 og 2019 og budsjett 2020. Registrerte og normaliserte tall. Oslo, 2020.

Departementa 2018. Nasjonal pollinatorstrategi. En strategi for levedyktige bestandar av villbier og andre pollinerande insekt.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/3e16b8410e704d54af40bcb3e687fb4e/nasjonal-strategi-for->

Grøntutvalget 2020. Grøntsektoren mot 2035.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/b14d8d463c2745539ce2acc4d2450e18/grontsektoren-mot-2035.pdf>

Klima- og miljødepartementet 2019. Norges klimaavtale med EU vedtatt.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norges-klimaavtale-med-eu-vedtatt/id2675266/>

Landbruksdirektoratet. 2021. Markedsrapport 2020. Markeds- og prisvurderinger av sentrale norske landbruksråvarer og RÅK-varer. Rapport nr. 5/2021, 16.03.2021. Landbruks- og matdepartementet. 2021a. Prop 112 L (2020-2021) - Endringer i lov om forbud mot hold av pelsdyr (kompensasjonsordning)

Landbruks- og matdepartementet. 2021. Prop. 200 S (2020-2021) – Endringer i statsbudsjettet 2021 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppkjøret 2021 m.m.)

Landbruks- og matdepartementet. 2020. Prop. 118 S (2019-2020) – Endringer i statsbudsjettet 2020 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppkjøret 2020 m.m.)

Landbruks- og matdepartementet 2018a. Nasjonal strategi for økologisk landbruk. Nasjonal strategi 2018-2030.

Landbruks- og matdepartementet 2018b.
<https://www.ntbinfo.no/pressemelding/regjeringa-med-ny-strategi-for-okologisk-produksjon-skal-mote-forbrukarane-sin-etterspurnad?publisherId=12632359&releaseId=17263960>

Landbruks- og matdepartementet. 2018c. *Iverksettelse av artikkel 19-avtalen med EU*. Nyhet, 05.07.2018. Url:
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/iverksettelse-av-artikkel-19-avtalen-med-eu/id2606950/>.

Landbruks- og matdepartementet. 2017a. Meld. St. 32 (2016-2017). Reindrift. Lang tradisjon- unike muligheter

-
- Landbruks- og matdepartementet. 2017b. Opplevingar for ein kvar smak. Strategi for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressursar
- Landbruks- og matdepartementet 2016a. Meld. St. 11 (2016–2017). Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon
- Landbruks og matdepartementet. 2016b. Meld. 6 St. (2016–2017). Verdier i vekst. Konkurransedyktig skog og trenæring.
- Landbruks- og matdepartementet 2016c. Meld. St. 8 (2016–2017). Pelsdyrnæringen
- Landbruks- og matdepartementet. 2015. Meld. St. 31 (2014–2015). Garden som ressurs – marknaden som mål. Vekst og gründerskap innan landbruksbaserte næringar.
- Lovdata 2021. Lov om endring av jordlova (opphève forbudet mot nydyrking av myr). <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2021-06-11-82>
- Lovdata 2020a. Lov om forbud mot hold av pelsdyr.
<https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2019-06-21-63>
- Lovdata 2020b. Forskrift om endring i forskrift om nydyrking:
<https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2020-06-02-1115>
- Lovdata 2019. Forskrift om kompensasjon etter avvikling av hold av pelsdyr mv.
<https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2019-11-27-1587>
- Næringskomiteen 2017a. Innst. 251 S (2016–2017). Innstilling fra næringskomiteen om Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon
- Næringskomiteen 2017b. Innst. 377 S (2016–2017). Innstilling fra næringskomiteen om Reindrift – Lang tradisjon – unike muligheter
- Næringskomiteen 2017c. Innst. 151 S (2016–2017). Innstilling fra næringskomiteen om Pelsdyrnæringen
- OECD 2021. Agricultural support estimates 2021.
<https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm>
- Statistisk sentralbyrå 2021a. Arealbruk og arealressurser.
<https://www.ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/arealstat>. 26.7.2021
- Statistisk sentralbyrå 2021b. Redusert grensehandel ga økt handel i Norge i koronaåret 2020. <https://www.ssb.no/varehandel-og-tjenesteyting/artikler-og-publikasjoner/reduisert-grensehandel-ga-okt-handel-i-norge-i-koronaaret-2020>. 27.7.2021
- Statistisk sentralbyrå. 2021c. Statistikkbanken, tabell 09174: Lønn, sysselsetting og produktivitet, etter næring. <https://www.ssb.no/statbank/table/09174>. 27.7.2021

Statistisk sentralbyrå. 2021d. Statistikkbanken, tabell 09170: Produksjon og inntekt, etter næring, statistikkvariabel og år.

<https://www.ssb.no/statbank/table/09170/>. 27.7.2021

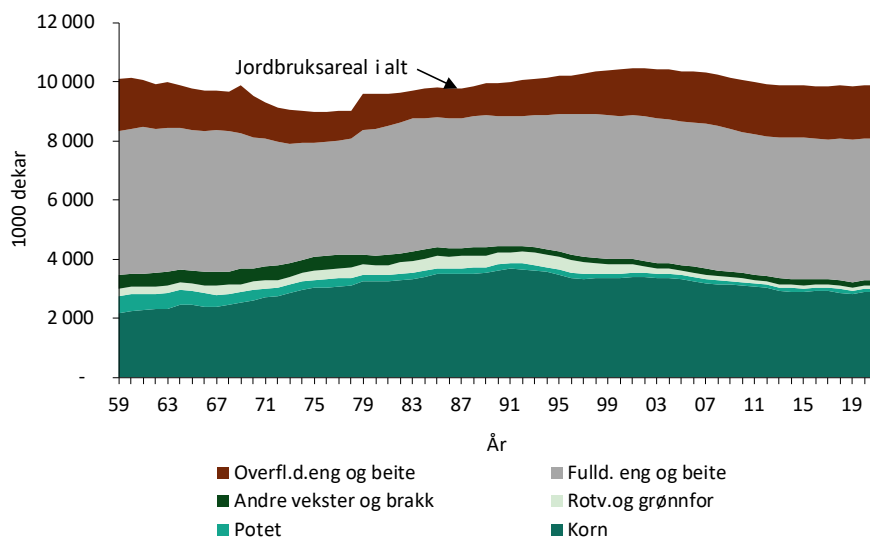
3. Ressurser i norsk jordbruk

Fotosyntesen er grunnlaget for alt liv på jorda, og er utgangspunktet for all plante- og husdyrproduksjon. Norsk landbruk rår over store naturressurser som er grunnlaget for jordbruket slik vi kjenner det i Norge. Ulik topografi og ulike klimatiske forhold gjør at det ikke er like forutsetninger for jordbruk over hele landet, og areal og avlinger varierer. Videre er husdyrbestandene og genmaterialet viktige ressurser for jordbruket. I tillegg er jordbruket en kapitalintensiv næring. Bygninger, maskiner og teknologi er viktige ressurser for jordbruket.

Også humankapitalen er en sentral innsatsfaktor, selv om det i lang tid har vært nedgang i sysselsettingen i jordbruket. Nedgangen i sysselsettingen har blant annet sammenheng med effektiviseringen av jordbruket, der teknologisk utvikling har gitt redusert behov for arbeidskraft.

3.1 Naturressurser

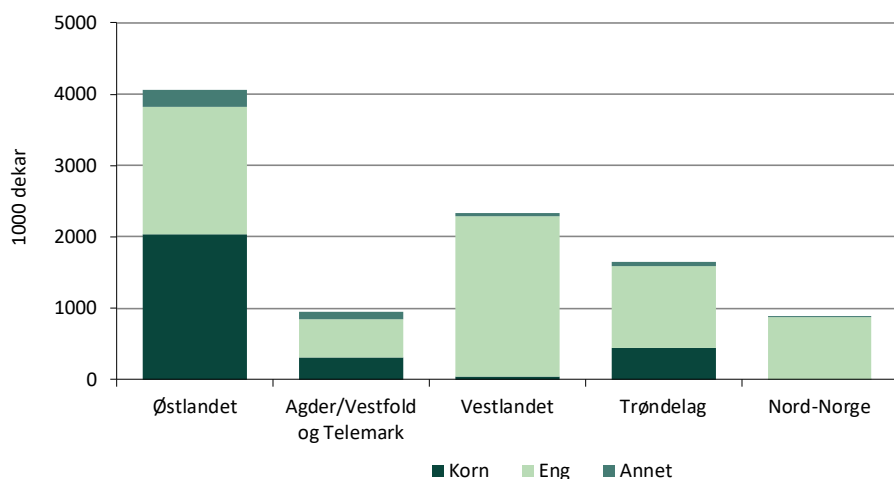
Ifølge Budsjettnemnda for jordbruket (2021) var 9,88 mill. dekar jordbruksareal i drift i 2020. Av dette var 8,09 mill. dekar fulldyrka. Det er registrert en nedgang på 6 prosent i jordbruksarealet fra toppåret 2001 til 2020. Kornarealet er redusert med 15 prosent i samme periode. Fulldyrket eng er redusert med 1 prosent. Overflatedyrket eng er økt med 12 prosent siden 2001.

Figur 3.1 Jordbruksarealet fordelt på hovedvekster, 1959–2021

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

Korndyrkinga foregår i hovedsak på flatbygdene, både på Østlandet og i Trøndelag. Ellers er det gras og annet grovfôr som har størst betydning i Norge. Den geografiske fordelingen av vekstene har ikke bare klimatiske og topografiske årsaker. Landbrukspolitikken som har vært ført fra starten av 1950-tallet, har bidratt til å styre korn dyrkingen mot flatbygdene hvor det er egnede dyrkingsforhold samtidig som det er tilgang på arbeidsplasser utenfor jordbruket. De grovfôrbaserte husdyrproduksjonene, som er både mer arbeidskrevende og mer inntektsbringende per arealenhet, er samtidig blitt kanalisert til distrikter hvor dyrkingsforholdene for korn er dårligere og mulighetene er mindre for å finne sysselsetting utenom bruket. Figur 3.2 viser arealfordelingen i ulike deler av landet.

Figur 3.2 Arealfordeling i ulike landsdeler 2020

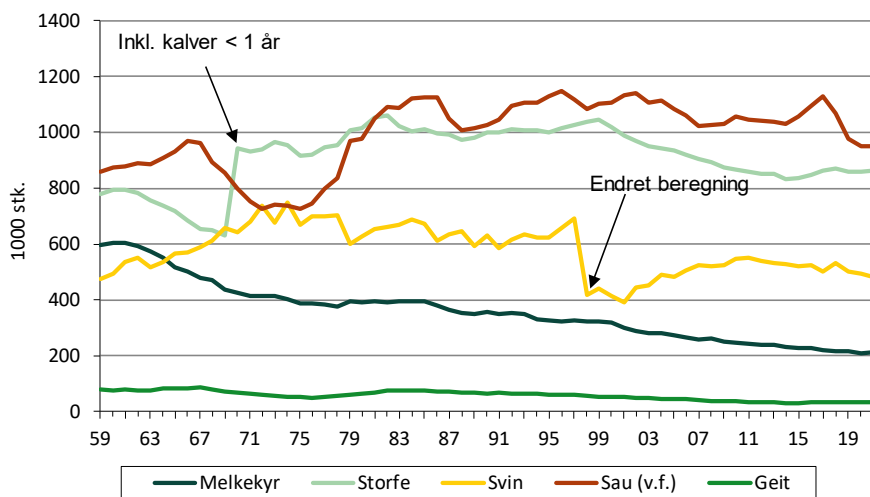
Statistisk sentralbyrå (2021a, foreløpige tall)

Klimaet i Norge gjør at avlingene per arealenhet er lavere enn i mange andre europeiske land. Innenfor landets grenser er det i tillegg markante klimatiske forskjeller. Det store spennet i breddegrader, de betydelige høydevariasjonene og kontrastene mellom kyst og innland, gir variasjonene i klimaet.

3.2 Husdyr

De viktigste husdyrproduktene i norsk jordbruk er melk, kjøtt, egg og ull. I tillegg produseres også pelsdyrskinn (avvikles innen 2025) og honning.

Figur 3.3 gir et inntrykk av hvordan den totale husdyrbestanden har endret seg for noen husdyrslag fra 1959 til 2021.

Figur 3.3 Antall husdyr. Utvalgte dyreslag, 1959–2021

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

Melkekubestanden har gått jevnt nedover og er redusert fra 391 100 melkekyr i 1980 til 206 700 i 2020 (Budsjettnemnda for jordbruket, 2021). Nedgangen har sammenheng med at melkeforbruket og den totale melkeproduksjon er redusert. Melkeytelsen per ku har vært stigende siden tusenårsskiftet mens den totale melkeproduksjonen i denne perioden har vært relativt stabil med en meierileveranse på ca. 1 500 mill. liter.

Antall kyr per melkeproduksjonsbruk har økt. Ved jordbrukstelingen i 1989 var det i gjennomsnitt 11,7 kyr per bruk. Antallet hadde økt til 29,9 i 2020 (Budsjettnemnda for jordbruket, 2020a). I europeisk sammenheng har Norge små besetninger av melkeku.

Etterspørselen etter melk og melkeprodukter per innbygger har vært fallende over mange år. Tendensen har vært fallende forbruk per innbygger av søt konsummelk, mens etterspørselen etter enkelte andre melkeprodukter har økt. Koronapandemien førte imidlertid til økning i forbruket av alle meieriprodukter i 2020. Siden 1983 har melkemarkedet vært regulert ved hjelp av leveransekvoter.

Antall storfe totalt falt i perioden 1999 - 2014 pga. reduksjon i melkeproduksjonen, men antallet er økt igjen etter 2014. Det var i 2020 omtrent 860 200 storfe i Norge (Budsjettnemnda for jordbruket, 2021). De siste årene er det produsert mindre norsk storfekjøtt enn markedet har etterspurt, og underdekningen er dekket ved import.

Bestanden av svin varierer en del fra år til år. I perioder med overproduksjon eller underdekning av svinekjøtt har det blitt satt i verk ulike tiltak for å forsøke å bringe markedet i balanse. Etter overproduksjon i 2018 og 2019 har det i 2020 også blitt importert svinekjøtt.

Antall vinterfôra sau var i 2020 så lavt som det ikke har vært siden slutten av 1970-tallet, men antallet har variert en del mellom år, blant annet på grunn av endret lønnsomhet. Mindre enheter har lagt ned saueholdet i forbindelse med generasjonsskifte. I perioden 2014 til 2017 ble det investert i en del større sauefjøs, delvis på grunn av stimulering gjennom tilskuddsendringer. Sauetallet nådde en ny topp i 2017 med påfølgende markedsoverskudd.

Det har vært en stor økning i produksjon av fjørfekjøtt og egg etter årtusenskiftet. Antall slaktede kyllinger er mer enn doblet, og i 2020 ble det slaktet 66,7 mill. kyllinger. Også antall høner i eggproduksjon har økt. I 2020 var de 4,1 mill. høner, 26 prosent flere enn i år 2000.

3.3 Bruksstørrelse, strukturutvikling og arbeidsforbruk

Antall jordbruksbedrifter har gått ned fra 70 700 i 1999 til 38 600 i 2020. Samtidig blir det gjennomsnittlige jordbruksarealet på de jordbruksbedriftene som er i drift, stadig større. I 1999 var det i gjennomsnitt 147 dekar jordbruksareal per enhet, mens gjennomsnittsarealet i 2020 var 256 dekar. Av dette var omtrent 46 prosent leiejord, en økning fra 32 prosent i 1999. Leiejord har hatt økende betydning gjennom hele etterkrigstiden.

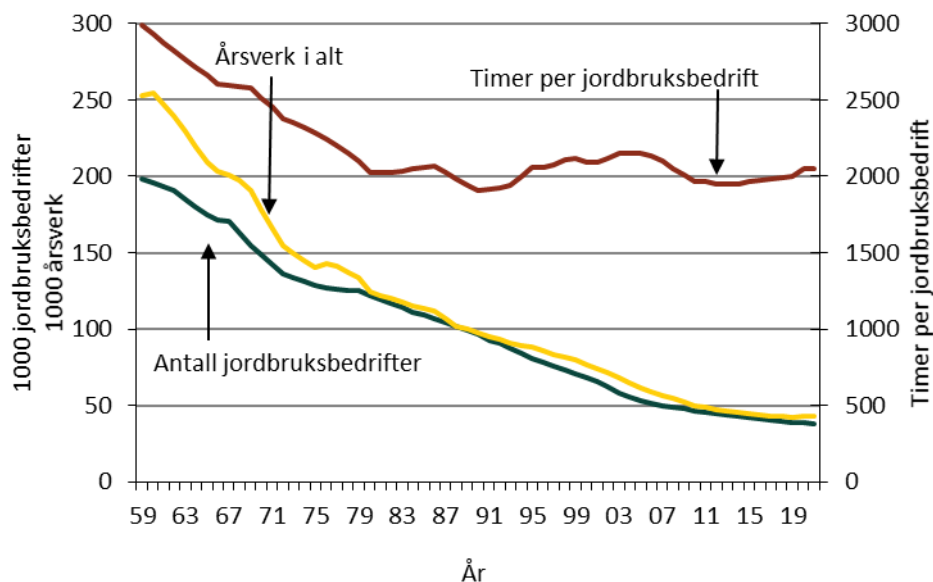
Strukturutviklingen i jordbruket kjennetegnes også ved at antall jordbruksbedrifter med husdyr har gått kraftig ned. Trenden er at produksjonen konsentreres om færre jordbruksbedrifter, uten at det samlede produksjonsvolumet går ned.

Både teknologisk utvikling og økonomisk tilpasning er årsaker til spesialisering og større enheter innenfor både husdyrhold og planteproduksjon. Siden 1975 har konsesjonsbestemmelser satt en øvre grense for dyretallet ved nyetableringer og utvidelser i fjørfehold og svinehold. Restriksjonene gjør at myndighetene kan holde en viss kontroll med strukturutviklingen i de kraftfôrkrevende produksjonene. I melkeproduksjon er systemet med kvoter begrensende for størrelsen av besetningene. Regjeringen Solberg lempet i forrige stortingsperiode på reguleringer som har vært begrensende for strukturutviklingen. For eksempel ble konsesjonsgrensen for slaktekylling doblet til 280 000 slakta dyr og for grovfôr og korn er det nå én tilskuddssats for alt areal.

Antall eiere av landbrukseiendommer i Norge er redusert mye mindre enn antall jordbruksbedrifter. I 2020 var det 180 933 landbrukseiendommer i alt, en nedgang på ca. 5 800 på 10 år (Statistisk sentralbyrå, 2021b). Om lag 63 prosent av alle landbrukseiendommene er bebodd, mens 79 prosent av landbrukseiendommene med bolighus er bebodd.

De fleste norske gårdsbruk blir drevet av familien som eier jordbruksbedriften. Det er vanlig å leie noe arbeidshjelp. I 2020 ble det utført til sammen 42 900 årsverk i norsk jordbruk. (Budsjettnemnda for jordbruket, 2021a).

Jordbruk og annet arbeid i kombinasjon har lange tradisjoner i Norge. Inntekt fra andre kilder enn gårdsdrifta har spilt en stadig større rolle i de norske jordbrukshusholdningene.

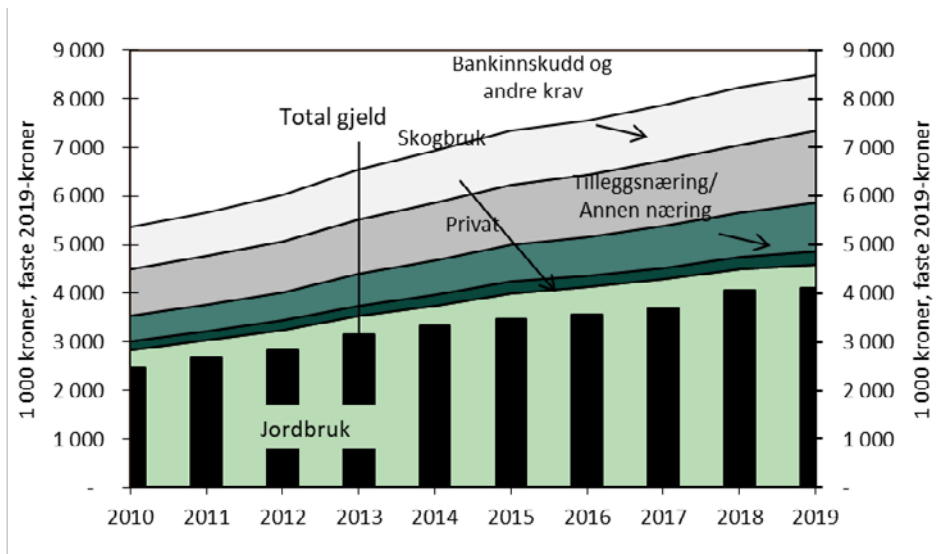
Figur 3.4 Antall bruk i drift, årsverk i alt og timer per bruk, 1959–2021

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

3.4 Kapitalressurser

Landbruket er en kapitalintensiv næring. I Totalkalkylen for jordbruket beregnes kapital etter to prinsipper: «historisk kost» og «prisjustert saldooverdi». Totalkapitalen i jordbruket for 2018 ble da henholdsvis 139 mrd. og 159 mrd. kroner. Av dette var 60 mrd. kroner lånekapital (Budsjettnemnda for jordbruket, 2020). Budsjettnemnda vil i år gå gjennom beregningsmetodene og har valgt å ikke publisere oppdaterte tall.

Figur 3.5 viser sammensetning av alle eiendeler og total gjeld for brukene som var med i driftsgranskningene i perioden 2010–2019. Utviklingen er vist i faste 2019-kroner. På disse brukene har kapitalen i jordbruket økt over tid, og var 4,6 mill. kroner per bruk i 2019. I driftsgranskningene er «historisk kost» grunnprinsippet. Det medfører at det er størst usikkerhet knyttet til verdien av eiendeler med lang levetid (bygninger og jord). Etter denne metoden vil disse eiendelene i praksis bli verdsatt for lavt.

Figur 3.5 Sammensetning og utvikling av alle eiendeler og gjeld (søyler) per brukerfamilie i 1 000 kroner, faste 2019-kr

Kilde: Norsk institutt for bioøkonomi (2020)

Litteratur kapittel 3

Budsjettnemnda for jordbruket. 2021. Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2019 og 2020 og budsjett 2021. Registrerte og normaliserte tall. Oslo, juni 2021.

Norsk institutt for bioøkonomi. 2020. Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 2021a. <https://www.ssb.no/statbank/table/11506/>, foreløpige arealtall for 2020.

Statistisk sentralbyrå, 2021b. <https://www.ssb.no/laeiby>, besøkt 7.8.2020

4. Økonomien i jordbruket

4.1 Nasjonalt nivå

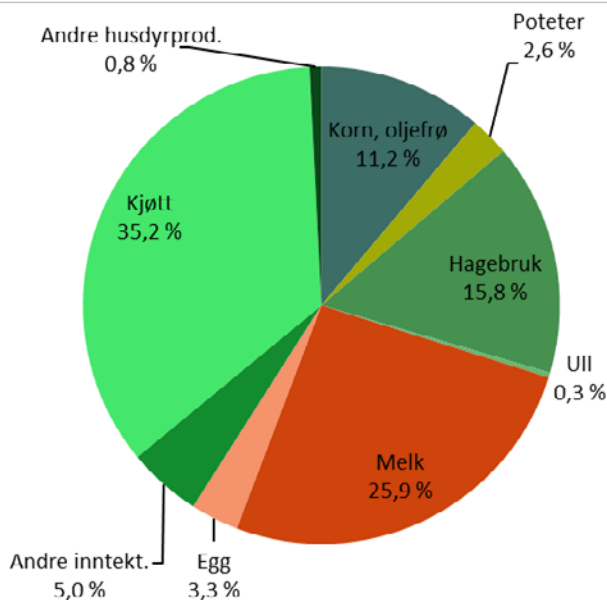
4.1.1 Jordbrukets samlede inntekter

Målt på produsentleddet var verdien av den samlede jordbruksproduksjonen i Norge på 48,6 mrd. kroner i 2020, inkl. alle tilskudd. Totalinntektene det enkelte år vil være påvirket av værforhold, markedsforhold og endringer i priser og tilskudd.

Jordbrukets samlede inntekter er et resultat av salg av produkter i markedet og tilskudd bevilget over statsbudsjettet.

Produksjonsinntekter utenom direkte tilskudd

Figur 4.1 viser hvordan bøndernes totale inntekter på 36,4 mrd. kroner fra salg av jordbruksprodukter eksklusiv de direkte tilskuddene, fordelt seg på ulike produksjoner i 2020. Salg av melk og kjøtt er de to største inntektspostene.

Figur 4.1 Jordbrukets produksjonsinntekter fordelt på produksjoner 2020

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

Inntektene fra de enkelte produksjonene (figur 4.1) vil variere en del fra år til år, avhengig av avsetningsforhold og endringer i priser og produserte mengder. Utslag av værforhold vil vanligvis ha mest å si for planteproduksjonene.

Tilskudd

Forholdene for jordbruksdrift, kostnader i produksjonen og de landbrukspolitiske målsettingene, gjør at en betydelig del av jordbrukets totale inntekter kommer via ulike tilskudd over statsbudsjettet. Inntekter via tilskudd er ikke noe Norge er alene om, selv om nivå og omfang på støtten er høyere enn i de fleste andre land.

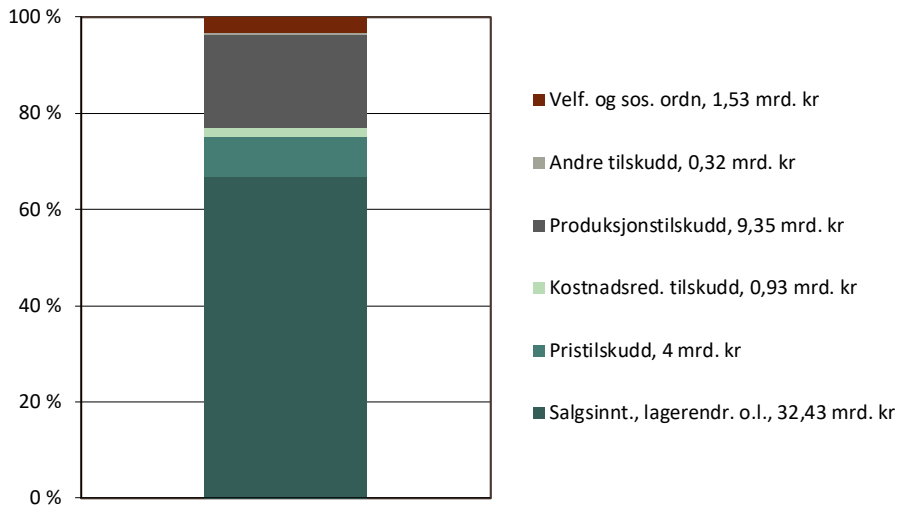
Tilskuddene er av ulik innretning avhengig av hvilke målsettinger de er ment å skulle oppfylle, og kan deles inn i noen hovedgrupper: pristilskudd, kostnadsreduserende tilskudd og direkte tilskudd (produksjonstilskudd). Videre har en tilskudd knyttet til velferdsmessige og sosiale ordninger i jordbruket.

Pristilskudd er tilskudd knyttet til produsert mengde via en sats per produsert enhet. Produksjonens størrelse og kvalitet avgjør hvor mye produsenten oppnår i pristilskudd, og tilskuddsformen stimulerer derfor til høy produksjon og delvis til høy kvalitet. Pristilskuddene kan ha lik sats over hele landet som f.eks. grunntilskudd på melk og kjøtt, eller være geografisk differensiert som distriktstilskuddene. Den geografiske profilen på distriktstilskuddene har til hensikt å utjevne inntektene mellom jordbruksbedrifter som er lokalisert i områder med ulike produksjonsvilkår.

Kostnadsreduserende tilskudd kan være tilskudd som gis for å redusere kostnadene ved investeringer, for eksempel ved bygging av driftsbygning.

Direkte tilskudd, eller produksjonstilskudd, er knyttet til bruken av produksjonsfaktorene. De viktigste produksjonstilskuddene er areal- og husdyrtilskuddene. Disse tilskuddene gis som en sats per areal- eller husdyrenhet, og kan være differensiert etter både geografisk område og etter jordbruksbedriftens størrelse. Fra 2014 betyr ikke lenger arealstørrelsen noe for tilskuddssatsen per dekar, mens det fortsatt er noe differensiering av satsene etter antall husdyr på hvert bruk. Den geografiske og strukturelle profilen på tilskuddene vil bestemme hva som oppnås av tilskudd og dermed bidra til å utjevne inntektene mellom jordbruksbedrifter med ulikt antall husdyr og i ulike områder av landet. For en bonde øker direkte tilskudd med antall dekar eller dyr, og ikke med produksjonen per dekar eller per dyr. Tilskuddet stimulerer derved ikke til intensiv produksjon per enhet.

Figur 4.2 viser sammensetningen av jordbrukets totale inntekter fordelt på salgsinntekter og de ulike hovedgruppene av tilskudd. Pristilskuddene er skilt ut som egen gruppe, og salgsinntektene i figuren er derfor mindre enn produksjoninntektene omtalt under avsnittet «Produksjoninntektene», der pristilskuddene er innregnet.

Figur 4.2 Jordbrukets totalinntekt på 48,6 mrd. kr i 2020, fordelt på salgsinntekter o.l. og hovedgrupper av tilskudd

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

Virkemiddelpolitikken i landbruket fører ikke bare med seg offentlige utgifter, men også inntekter. Importerte fôrstoffer som nyttes i produksjonen av kraftfôr, ilegges normalt toll for å bringe prisen opp på norsk prisnivå. Denne tollinntekten kan en si «finansierer» deler av pristilskuddet til norsk kornproduksjon. Statens nettoutgifter til offentlig støtte til landbruket er derfor noe mindre enn det som framgår av figur 4.2.

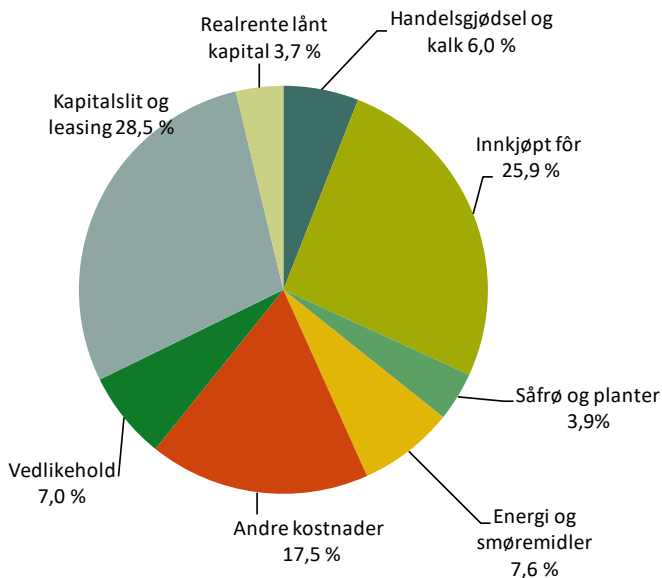
4.1.2 Jordbrukets samlede kostnader

Jordbrukets totale kostnader påvirkes av det generelle kostnadsnivået i samfunnet, de vilkår samfunnet setter for jordbruket, og de naturgitte forholdene for jordbruksdrift.

Kraftfôrprisen, gjennom kornprisene, er den viktigste kostnaden som kan påvirkes direkte gjennom jordbruksavtalen og som kan gi umiddelbar effekt på kostnadene i husdyrproduksjonene. Andre kostnader kan påvirkes via rammebetingelsene for jordbruksdrift. Økte konsesjonsgrenser i kraftfôrbaserte husdyrproduksjoner og omsettbare melkekvoter, er eksempler på endrede rammebetingelser som over tid kan føre til endringer i strukturkostnader.

I figur 4.3 er jordbrukets samlede kostnader, slik de er beregnet i Totalkalkylen, fordelt på de ulike kostnadspostene. Jordbrukets totale kostnader for 2020 er beregnet til 32,4 mrd. kroner. Realrente på lånt kapital var negativ i 2016 og økte til 1,2 mrd.

kroner i 2020. Kapitalslit (avskrivningene på bygninger, maskiner og redskaper osv.), innkjøpt fôr og «andre kostnader» er de største kostnadspostene. «Andre kostnader» er en samlepost for mange større og mindre kostnadsposter som f.eks. ensileringsmidler, emballasje, frakt, veterinær og forsikring.

Figur 4.3 Kostnadene i jordbruket fordelt på kostnadsarter 2020

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

4.1.3 Økonomisk resultat på totalnivå

For resultatene på totalnivå, dvs. for norsk jordbruk samlet, legger en til grunn beregningene i Totalkalkylen for jordbruket. I Totalkalkylen utarbeides det to regnskapsserier; registrert og normalisert regnskap. Registrert regnskap vil si det faktiske resultatet som er oppnådd i vedkommende år. I den normaliserte serien blir noen av de årlige svingningene som skyldes værforhold og andre variable faktorer, jevnet ut. Normaliseringen har størst betydning for planteproduksjonene ettersom nivåvariasjonene fra år til år er størst i disse produksjonene.

I tabell 4.1 er resultatet etter de to regnskapsseriene i Totalkalkylen gjengitt for årene 2014–2020. Resultatmålet som er brukt, er vederlag til arbeid og egenkapital i millioner kroner og i kroner per årsverk, dvs. godtgjøringen til alt arbeid og egenkapital etter at alle øvrige kostnader inkludert renter på lånt kapital, er dekket.

Utviklingen i vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk fra normalisert regnskap blir lagt til grunn for vurderingen av inntektsutviklingen i jordbruket i jordbruksforhandlingene. Inntektsutviklingen i jordbruket sammenholdes ofte med

inntektsutviklingen for noen sammenligningsgrupper, bl.a. industriarbeidere. I perioden 2014–2020 økte årsverksinntekten i jordbruket inkl. jordbruksfradrag med 31,4 prosent, mens årsverksinntekten for timelønne i industrien økte med 17,5 prosent. Jordbruksfradraget ble innført i 2000 og er deretter gradvis trappet opp.

Inntektene for jordbrukere og industriarbeidere i tabell 4.1 er ikke uten videre sammenlignbare, men tabellen gir likevel uttrykk for forskjeller både i inntektsnivå og inntektsutvikling per årsverk mellom de to gruppene.

Tabell 4.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskap 2014–2020. Mill. kr og kr/årsverk. Årslønn for industriarbeidere

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Registrert regnskap							
mill. kr	13 380	14 826	16 500	14 278	14 494	14 265	16 120
endr. %	11,1	10,8	11,3	-13,5	1,5	-1,6	13,0
kr per årsverk	294 100	331 300	375 000	329 700	338 600	337 200	375 800
endr. %	12,8	12,7	13,2	-12,1	2,7	-0,4	11,4
Normalisert regnskap							
mill. kr	12 833	14 496	15 197	14 559	14 911	13 757	16 052
endr. %	5,6	13,0	4,8	-4,2	2,4	-7,7	16,7
kr per årsverk	282 100	323 900	345 400	336 200	348 400	325 200	374 200
endr. %	7,2	14,8	6,6	-2,6	3,6	-6,6	15,1
kr per årsverk inkl. effekt av jordbr.fradrag	311 700	354 300	373 400	364 100	375 700	349 300	409 700
endr. %	5,6	13,7	5,4	-2,5	3,2	-7,0	17,3
Industriarbeidere¹							
årslønn	431 100	442 400	452 500	464 100	478 000	496 200	506 600
endr. %	3,0	2,5	2,0	2,6	2,8	3,1	2,0

1) Timelønne industriarbeidere i NHO-bedrifter

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2021) og NOU 2021:5

De til dels store sprangene i jordbruksinntekten mellom år også for den normaliserte serien, skyldes særlig variasjoner i markedssituasjonen for husdyrprodukter og i kostnadene fra år til år. Virkningen av inntektsfradraget er innarbeidet i én serie i tabell 4.1. Resultatet per årsverk viser en mindre nedgang/sterkere økning enn på totalnivå. Det skyldes at det blir stadig færre årsverk å fordele totalresultatet på. Inntektene per sysselsatt i jordbruket øker i

perioden sett under ett blant annet på grunn av effektiviseringer i produksjonen.

4.1.4 Jordbruk og næringsmiddelindustri i regionaløkonomisk sammenheng

I dette avsnittet omtales jordbrukets og næringsmiddelindustriens betydning i de enkelte fylkene for 2018, som er det siste året det foreligger tall for. Bruttoprodukt¹⁹ og antall sysselsatte er her benytt som indikator på hva jordbruk og næringsmiddelindustri betyr i de enkelte fylkene.

For landet som helhet var bruttoproduktet 3 161,5 mrd. kroner i 2018, der jordbruket²⁰ stod for 14,3 mrd. kroner og nærings- og nytelsesmiddelindustrien stod for 47,2 mrd. kroner. Av den totale sysselsettingen i Norge på 2 792 400 personer, er 45 200 personer sysselsatt i jordbruket, mens 49 500 personer er sysselsatt i nærings- og nytelsesmiddelindustrien. Bruttoproduktet i jordbruket utgjorde 0,45 prosent av det totale bruttoprodukt i Norge, og 1,62 prosent av sysselsettingen, mens nærings- og nytelsesmiddelindustrien stod for 1,49 prosent av bruttoproduktet og 1,77 prosent av sysselsettingen.

De fylkesvise dataene fra 2018²¹ viser at Trøndelag er det største jordbruksfylket, både målt i bruttoprodukt (2 957 mill. kr.) og i sysselsetting (6 900 sysselsatte). Trøndelag er også det største fylket innen nærings- og nytelsesmiddelindustrien målt i bruttoprodukt (6 782 mill. kr) og sysselsetting (6 100 sysselsatte).

Dersom man ser på jordbrukets betydning innen fylket, er bruttoproduktet i Sogn og Fjordane størst der jordbruket bidrar med 1,97 prosent av fylkets totale bruttoprodukt. Når det gjelder sysselsetting er Oppland det fylket der jordbruket har størst betydning for sysselsettingen med 4,9 prosent.

Ser man på nærings- og nytelsesmiddelindustrien betydning innen fylkene, er det Finnmark som har det høyest bruttoprodukt, med 4,1 prosent av fylkets totale bruttoprodukt. Finnmark er også det fylket som har høyest sysselsetting i nærings- og nytelsesmiddelindustrien med 3,68 prosent.

¹⁹ Bruttoprodukt i basisverdi i løpende priser.

²⁰ Omfatter jordbruk, jakt og viltstell

²¹ Sør- og Nord-Trøndelag ble slått sammen 1.1.2018 mens øvrige endringer i fylkesinndelingen først ble gjennomført fra 1.1.2020

Tabell 4.2 Bruttoprodukt (BP) og sysselsatte personer i jordbruk og næringsmiddelindustri. Fylker, 2018

	Jordbruk				Nærings- og nytelsesmiddelindustri			
	BP		Sysselsetting		BP		Sysselsetting	
	Mill. kr	% ¹⁾	Personer	% ¹⁾	Mill. kr	% ¹⁾	Personer	% ¹⁾
Østfold	545	0,53	2 300	1,83	3 094	2,99	3 300	2,62
Akershus	323	0,12	2 100	0,72	4 035	1,46	3 300	1,13
Oslo	13	0,00	200	0,04	4 616	0,81	4 200	0,86
Hedmark	1 322	1,76	3 900	4,18	1 712	2,28	2 400	2,57
Oppland	1 315	1,84	4 600	4,90	1 091	1,53	1 500	1,60
Buskerud	431	0,38	2 000	1,51	1 097	0,97	1 500	1,13
Vestfold	412	0,44	1 900	1,70	2 268	2,43	2 600	2,33
Telemark	182	0,26	1 200	1,52	357	0,50	600	0,76
Aust-Agder	139	0,34	700	1,40	214	0,52	600	1,20
Vest-Agder	229	0,29	1 100	1,18	750	0,95	1 200	1,29
Rogaland	2 145	0,88	6 000	2,34	4 693	1,93	5 100	1,99
Hordaland	699	0,27	2 500	0,91	3 623	1,41	3 900	1,43
Sogn og Fjordane	992	1,97	2 500	4,14	1 227	2,44	1 800	2,98
Møre og Romsdal	983	0,84	2 600	1,87	4 589	3,91	4 000	2,88
Trøndelag	2 957	1,38	6 900	2,89	6 782	3,15	6 100	2,56
Nordland	1 043	0,96	2 600	2,14	3 140	2,88	3 300	2,72
Troms	387	0,49	1 200	1,29	2 526	3,22	2 500	2,70
Finnmark	138	0,40	900	2,21	1 419	4,10	1 500	3,68
Landet	14 255	0,45	45 200	1,62	47 238	1,49	49 500	1,77

1) I prosent av totalt bruttoprodukt/sysselsetting for fylket

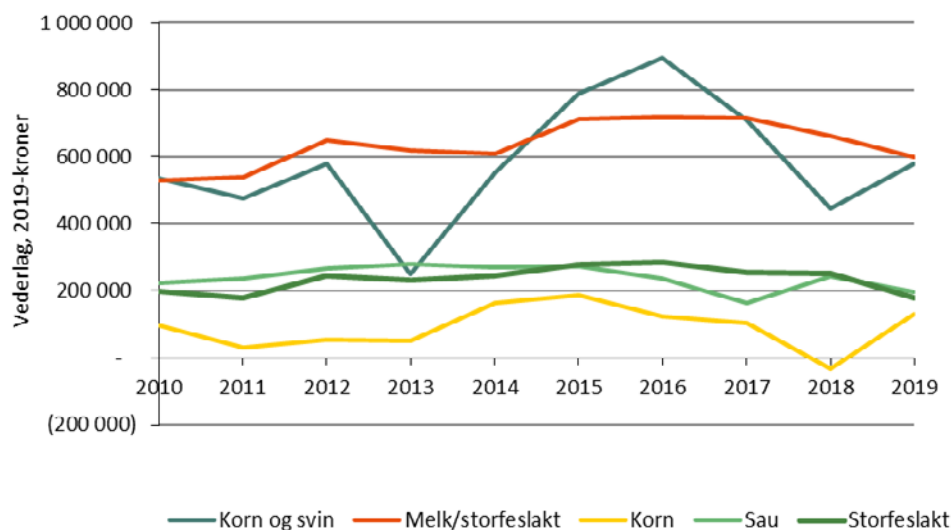
Kilder: Statistisk sentralbyrå 2021

4.2 Økonomisk resultat på ulike typer av bruk

Jordbruket består av mange enkeltbruk spredt over hele landet med ulik størrelse og produksjonsform. Totalkalkylen for jordbruket viser samlet økonomiske resultat for jordbruket i Norge, mens driftsgranskingene i jord- og skogbruk som NIBIO, tidligere NILF, utfører, viser hvordan økonomien er for ulike typer av bruk. Driftsgranskingene omfatter regnskap fra ca. 900 bruk fra hele landet der en vesentlig del av familiens totalinntekt kommer fra bruket. Materialet grupperes etter landsdel, bruksstørrelse og driftsform.

Vederlag til arbeid og egenkapital framkommer når en tar inntektene i jordbruket og trekker fra alle kostnadene med unntak av lønn til leid hjelp. I kostnadene ligger også jordbrukets andel av familiens gjeldsrenter. Vederlaget til arbeid og egenkapital er godtgjøring for alt arbeid og brukerfamiliens egenkapital innsatt i produksjonen.

Figur 4.4 viser vederlag til arbeid og egenkapital per bruk for utvalgte driftsformer siste tiårsperiode. De fleste årene av tiårsperioden er vederlaget høyt for bruk med kombinasjon av korn- og svineproduksjon. Store utslag skyldes både avlingsmessige og markedsmessige forhold. Melk- og storfekjøttproduksjon har ligget høyt alle årene. Denne produksjonen er mindre påvirket av avlingsvariasjoner, og prisvariasjonen er relativt liten. Felles for begge er at det er stor arbeidsinnsats bak resultatet.

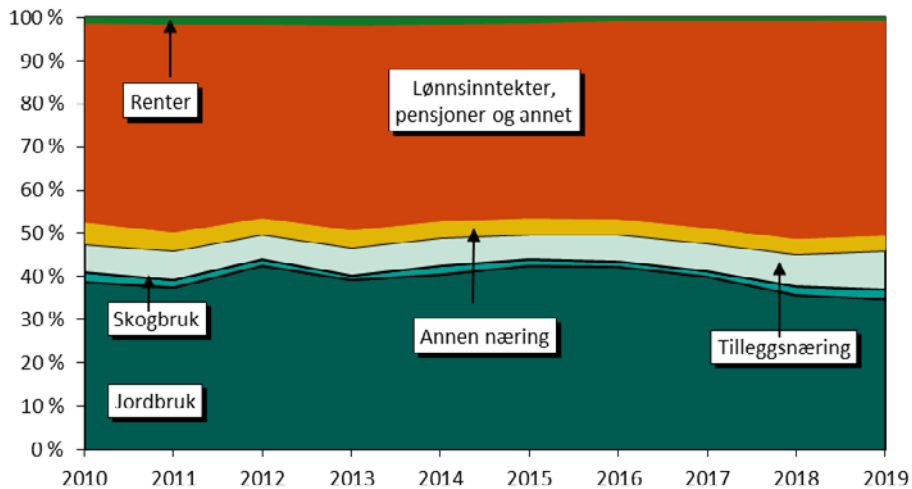
Figur 4.4 Vederlag til arbeid og egenkapital per jordbruksbedrift for noen typer av bruk 2010–2019. Faste 2019-kroner

Kilde: Norsk institutt for bioøkonomi (2020)

Resultatet i ensidig kornproduksjon er svært påvirket av avlingene det enkelte året, men prisene spiller også en rolle. Den ekstreme tørken i 2018 rammet denne driftsformen særlig hardt, men ga også utslag for flere andre produksjoner. Produksjon av sauekjøtt påvirkes bl.a. av beiteforholdene og av kjøttprisene. De forskjellige produksjonene har svært ulik gjennomsnittlig arbeidsinnsats. Av de fem viste produksjonene, er det melk og storfeslakt som har størst arbeidsforbruk med ca. 2 årsverk á 1 845 timer. Kombinasjonen korn og svin har 1,6 årsverk, sauehold ca.

1,2 årsverk, ammekuproduksjonen 1,1 årsverk og ensidig kornproduksjon knapt 0,4 årsverk. Produksjonsomfanget per bruk i disse driftsformene har økt i perioden.

Figur 4.5 viser sammensetningen av brukerfamiliens samlede inntekter i perioden 2010–2019. Jordbrukets andel av brukerfamiliens samlede inntekter utgjorde i 2019 35 prosent, noe som er den laveste andelen i 10-årsperioden. 46 prosent av brukerfamiliens samlede inntekter hadde tilknytning til totalressursene på bruket. Det betyr at 11 prosent av alle inntektene kom fra skogbruk, tilleggsnæring og fra verdien av familiens arbeid på nyanlegg tilknyttet bruket.

Figur 4.5 Prosentvis sammensetning av brukerfamiliens samlede inntekter 2010–2019

Kilde: Norsk institutt for bioøkonomi (2020)

Litteratur kapittel 4

Budsjettnemnda for jordbruket. 2021. Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2019 og 2020 og budsjett 2021. Registrerte og normaliserte tall.

Norsk institutt for bioøkonomi. 2020. Driftsgranskingar i jord- og skogbruk.

NOU 2021:5 Grunnlaget for inntektsoppjørene 2021

Statistisk sentralbyrå. 2021. Statistikkbanken. 11713 Fylkesfordelt nasjonalregnskap, etter næring (F)

5. Produksjon, bearbeiding og forbruk av jordbruksvarer

Produksjonen av jordbruksvarer har vært rettet mot å dekke det innenlandske forbruket av de varer det er naturlig å produsere i Norge. Av klimatiske årsaker, men også arealmessige, er det imidlertid begrenset hvor stor del av forbruket som kan produseres i Norge.

5.1 Verdikjeden for matvarer i Norge

Både omsetningsformene og omfanget av bearbeiding av jordbruksvarer, kan variere mye. Den enkleste omsetningsformen er direkte salg fra produsent til forbruker av et ubearbeidet produkt for umiddelbart konsum, f.eks. jordbær solgt fra veikanten. De aller fleste jordbruksprodukter går likevel gjennom ett eller flere ledd før de selges i butikk, enten ved at produktet pasteuriseres, deles, fryses, bearbeides videre etc., eller ved at det inngår som ett av flere råstoff i framstilling av et produkt.

5.1.1 Førstehåndsomsetningen

Salg fra bonde til neste ledd i verdikjeden har i prinsippet tre kanaler:

1. Salg gjennom samvirkeselskapene
2. Salg til andre frittstående bedrifter som detaljister, grossister, slakterier og videreforedlingsbedrifter
3. Direkte salg til forbruker, ved selvplukk, gårdssalg, dørsalg osv.

Betydningen av de ulike omsetningssystemene er avhengig av type produkt. For husdyrprodukter betyr omsetning gjennom samvirket mest, med frittstående bedrifter som nest viktigste omsetningsvei. For hagebruksprodukter og poteter er frittstående bedrifter det som er viktigst. Mesteparten av kornet selges via samvirket. Salg direkte til forbruker betyr totalt sett lite, men er likevel av betydning for visse frukt-, bær- og grønnsaksslag, poteter og egg. Totalt sett er det samvirket som har størst andel av førstehåndsomsetningen av landbruksvarer i Norge.

5.1.2 Videreforedling

Matindustrien²² er en stor avtaker av landbruksprodukter og mye av viderefordelingen skjer her. Industrien har derfor også stor betydning for verdiskaping og sysselsetting med sine om lag 49 000 sysselsatte, over 2 200 foretak og med en omsetning på 218 mrd. kr i 2019.

²² Matindustrien er her definert som samtlige foretak innen næringskode 10 ihht SSB statistikkbanken tabell o8228, mens øvrig industri omfatter næringskodene 11 tom 33.

Tabell 5.1 Hovedtall for norsk matindustri

År	Virksomhet	Antall foretak	Antall sysselsatte	Omsetning, mill. kr
2010	Matindustri	2 004	44 690	141 521
	Øvrig industri	14 933	186 390	513 388
2017	Matindustri	2 261	48 940	214 144
	Øvrig industri	15 233	172 620	577 589
2018*	Matindustri	2 224	49 400	220 907
	Øvrig industri	14 814	174 038	576 920
2019*	Matindustri	2 220	49 048	218 160
	Øvrig industri	14 492	176 215	606 686

Kilde: Statistisk sentralbyrå, 2021a

Tabell 5.2 Matindustri, fordeling etter sektor i 2019²³

Sektor	Andel Bedrifter	Andel Sysselsetting	Andel Omsetning
Kjøtt og kjøttvarer	15 %	24 %	19 %
Fisk og fiskevarer	20 %	28 %	43 %
Meierivarer og iskrem ²	6 %	15 %	11 %
Bakevarer/pasta	31 %	20 %	5 %
Øvrige næringsmidler ²⁴	27 %	13 %	23 %

Kilde: Statistisk sentralbyrå, 2021b

5.1.3 Engros- og dagligvarehandelen

Mesteparten av de bearbejdede matvarene distribueres og omsettes gjennom varehandelen. I tabell 5.3 presenteres nøkkeltall for antall bedrifter, antall sysselsatte og omsetning for engros- og butikkhandelen med mat- og drikkevarer.

²³ Når det gjelder næringen «meierivarer og iskrem» foreligger ikke tall for sysselsetting og omsetning, så 2018 tall er lagt til grunn for denne sektoren.

²⁴ Omfatter næringskodene 10.3, 10.4, 10.6, 10.8 og 10.9 (omsetningstall og sysselsettingstall for næring 10.8 er ikke medregnet).

Tabell 5.3 Antall bedrifter, sysselsatte og omsetning innen engros- og butikkhandel med næringsmidler

	Virksomhet ²⁵	Antall bedrifter	Antall sysselsatte	Omsetning, mill. kr
2010	Engroshandel	1 520	15 406	198 635
	Butikkhandel	8 241	77 732	158 412
2017	Engroshandel	1 685	16 402	319 565
	Butikkhandel	8 133	84 012	197 621
2018	Engroshandel	1 710	16 257	324 241
	Butikkhandel	8 193	83 696	203 269
2019	Engroshandel	1 700	15 849	340 155
	Butikkhandel	8 048	82 738	206 620
% Endring	Engroshandel	11,8 %	2,9 %	71,2 %
2010–2019	Butikkhandel	-2,3 %	6,4 %	30,4 %

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2021c)

I løpet av 90-tallet skjedde det store endringer innen omsetningen av matvarer i Norge. I 1990 hadde fire konsern hånd om ca. 46 prosent av omsetningen innen detaljhandelen med dagligvarer. I 2015 var dette tallet økt til 96 prosent. I oktober 2014 ble ICA

Norge AS solgt til Coop Norge. I mars 2015 ble salget gitt godkjenning fra Konkurransetilsynet. De tre store kjedene er nå Coop Norge (tidligere Forbrukersamvirket), REMA 1000 Norge AS og NorgesGruppen ASA. Gruppene/konsernene har i løpet av denne tiden utvidet sine funksjoner fra kjeder på detaljistnivå, til å omfatte også grossistfunksjonene.

²⁵ Engroshandel er summen av undergruppene 46.31–46.33 og 46.36–46.39 og butikkhandel er summen av undergruppene 47.11–47.24 og 47.29 i varehandelsstatistikken til SSB

Tabell 5.4 Utvikling i total omsetning (i mill. kroner, eks. mva.) og kjedenes årlige andel av omsetningen i utvalgte år

År	Total omsetning	ICA Norge	Norgesgruppen	REMA 1000	Coop Norge	Øvrige ²⁶
2001	86 949	24,5 %	34,1 %	16,2 %	24,5 %	0,7 %
2016	169 413	..	42,3 %	24,4 %	29,4 %	3,9 %
2017	171 218	..	43,1 %	23,4 %	29,7 %	3,8 %
2018	175 932	..	43,2 %	23,7 %	29,3 %	3,8 %
2019	178 307	..	43,7 %	23,2 %	29,5 %	3,6 %
2020	208 805	..	44,1 %	23,2 %	29,3 %	3,4 %

Kilde: Dagligvarefasiten 2021

5.2 Produksjon, forbruk og omsetning av noen jordbruksvarer

Kapitlet gir oversikt over utviklingen i forbruk og produksjon for en del viktige varer i norsk jordbruk. Forbruket er beregnet på engrosnivå. Faktisk forbruk vil ligge lavere på grunn av svinn i omsetningskjeden og hos forbruker, samt frasortering av ikke-spiselige deler som for eksempel bein i kjøtt.

5.2.1 Melk og melkeprodukter

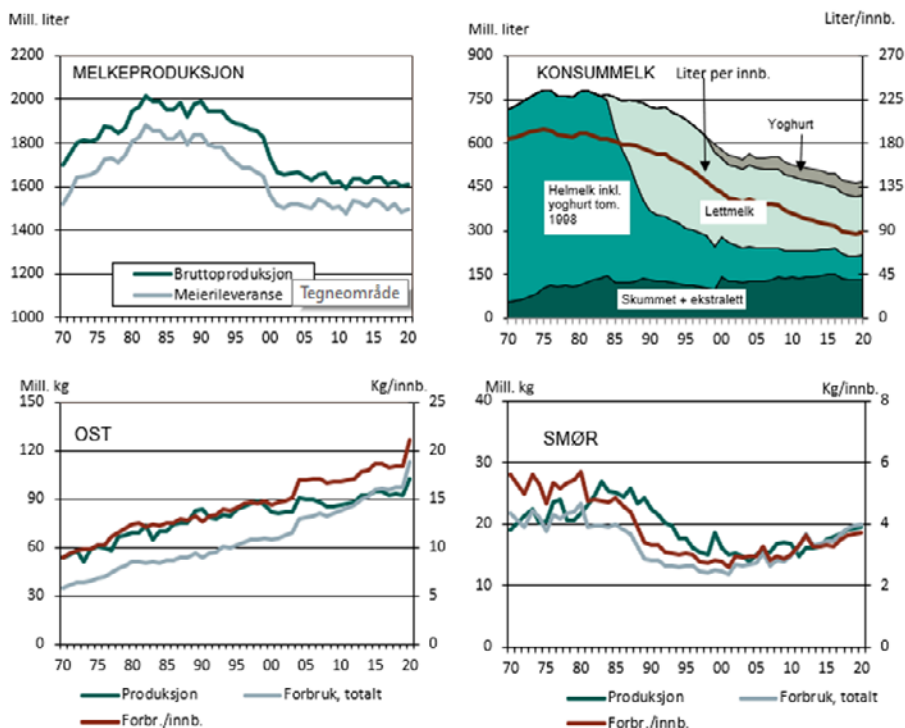
Etter en relativt kraftig nedgang fra midten av 1980-tallet har samlet forbruk av melk endret seg relativt lite på 2000-tallet, men går nedover regnet pr. person på grunn av befolkningsøkningen. På produktnivå viser forbruket av konsummelk jevn nedgang mens forbruket av yoghurt og ost har økt. Forbruket av smør gikk også kraftig ned over lang tid, men har nå flatet ut og til dels økt. Det siste året, 2020, har en imidlertid en økning for de fleste produktgruppene pga. koronapandemien.

Den langsiktige endringen i forbruket forklares av økt konkurranse fra andre produkter, prisforhold, fokus på kosthold og helse og endrede spisevaner. Siden for-tjenesten er høyest ved salg av konsummelk, har forbruksutviklingen negative økonomiske konsekvenser for melkeprodusentene.

Som følge av forbruksutviklingen og reduserte eksportmuligheter på grunn av WTO-avtalen, er melkeproduksjonen redusert. Meierileveransen har variert noe over 1 500 mill. liter etter 2001 men er ventet å øke til 1 533 mill. liter i 2021 som en følge

²⁶ I 2010 avsluttet Bunnpris sitt samarbeid med Norgesgruppen og markedsandelen inngår i «Øvrige» f.o.m. 2010

av koronapandemien. Antall meierier innen meierisamvirket var 107 i 1993 og 30 i 2020 (1.1.2021).

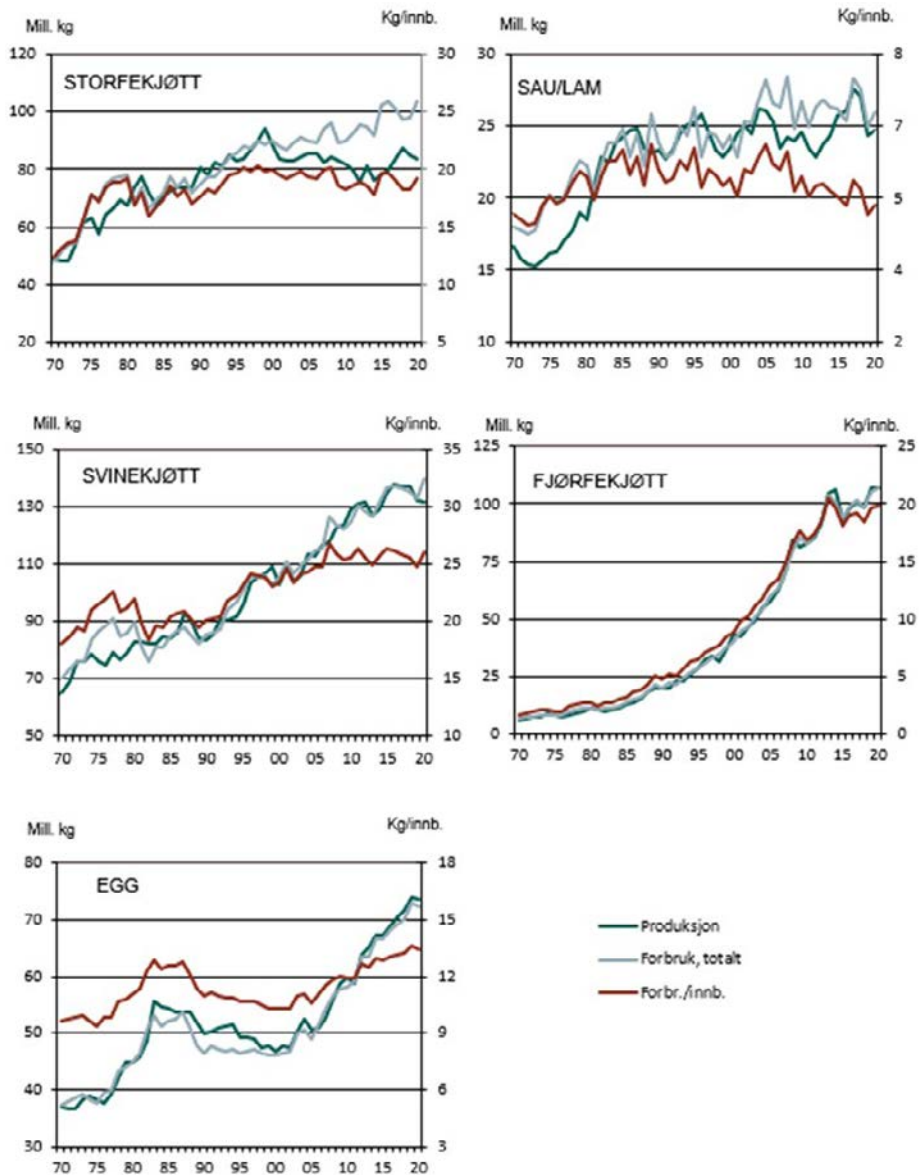

Figur 5.1 Produksjon og forbruk av melk og melkeprodukter, 1970–2020.
Forbruk per innbygger på sekundærakse

Kilder: Helsedirektoratet (2021) og Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

5.2.2 Kjøtt og egg

Totalforbruket av kjøtt har økt mer eller mindre uavbrutt de fire–fem siste tiårene. Spørsmål om kosthold og sunnhet ved matvarer kan gi en del utslag i forbruket. Opplysningene om bruk av antibiotika i fôret, ga eksempelvis en sterk nedgang i forbruket av kylling i 2014 og 2015.

Figur 5.2 Produksjon og forbruk av kjøtt og egg, 1970–2020. Forbruk per innbygger på sekundærakse

Kilder: Helsedirektoratet (2021) og Budsjettnemnda for jordbruket (2021)

Totalforbruket av kjøtt var på sitt foreløpig historisk høyeste nivå i 2017 med 403 300 tonn. Dette er summen av norskprodusert kjøtt korrigert for lagerendringer og import/eksport, biprodukter og grensehandel. Pga. redusert grensehandel som følge av koronapandemien, er forbruket noe lavere i 2020 og 2021 selv om den norskproduserte andelen, bla. som følge av redusert reiseaktivitet, øker disse årene. Pr. innbygger blir økningen noe lavere pga. befolkningsveksten.

Produksjon og forbruk av egg viser en økning de siste årene etter en periode med små endringer.

Tabell 5.5 Antall slakterier innen samvirket og private aktører

	1990	2000	2010	2020
Nortura ¹	34	28	15	12
KLF ²	50	29	22	23

1) Ekskl. fjørfe 2) Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund

Kilde: Nortura (2020) og Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund (2020)

Tabell 5.6 Antall eggpakkerier i samvirket og private aktører

	1990	2000	2010	2020
Nortura	18	8	5	3
KLF ¹	1)	7	1)	5

1) Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund. Det foreligger ikke tall for 1990 og 2010

Kilde: Nortura (2020) og Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund (2020)

5.2.3 Planteprodukter

Figur 5.3 viser utviklingen i produksjon og forbruk av de viktigste planteproduksjonene i Norge; korn, poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Korn, melvarer og kraftfôr

Det meste av kornet som produseres i Norge, nyttes til dyrefôr som kraftfôr. Av en normalårsproduksjon på litt over 1 mill. tonn, vil omtrent 80 prosent gå til kraftfôr.

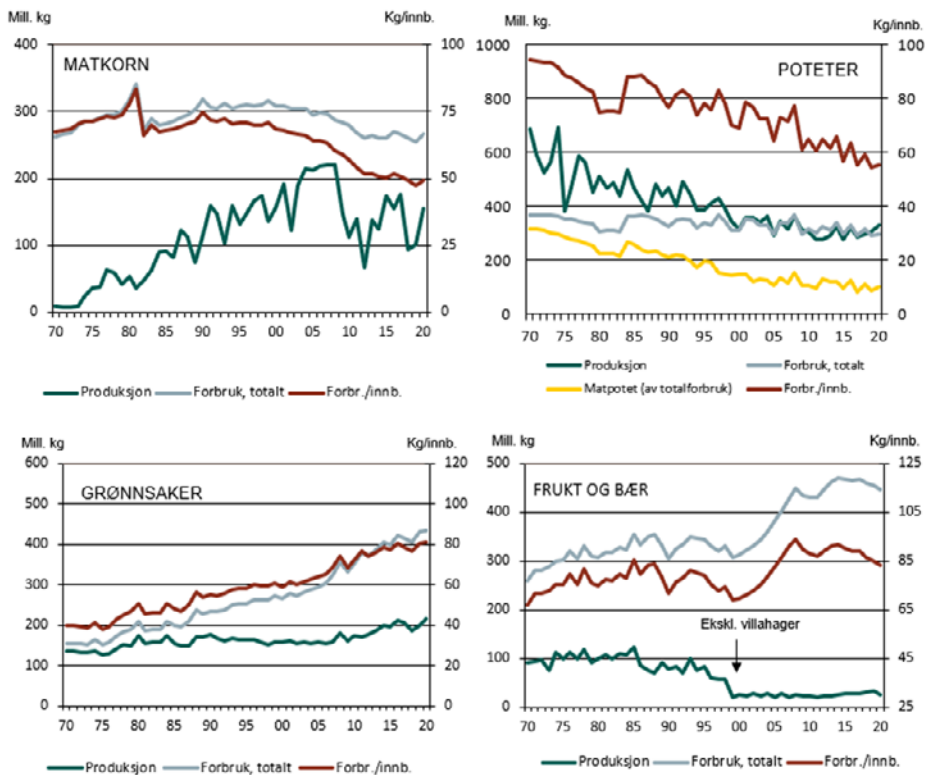
Den norskproduserte andelen av matkornforbruket varierer mye mellom år som følge av de utslagene værforholdene gir på mengde og kvalitet, jfr. figur 5.3. For 2020

er andelen matkorn beregnet til 59 prosent, men var på 36 i 2018 og 40 prosent i 2019. De lave andelenene i 2018 og 2019 skyldes effekten av tørken i 2018.

Det er nå fire hovedanlegg (møller) som produserer og distribuerer matmel til det innenlandske markedet. I tillegg er det en rekke mindre møller for spesialsortimenter osv.

Poteter og hagebruksprodukter

I figur 5.3 er utviklingen i nettoproduksjonen, totalforbruket og andelen matpotet til direkte konsum gjengitt. Det totale potetforbruket har gått ned, særlig av matpotet. Forbruket av bearbejdede potetprodukter har imidlertid økt. En betydelig del av matpotetforbruket består av importerte poteter, men mengden varierer en del fra år til år avhengig av norsk produksjon. I 2020 ble det importert 41 mill. kg matpoteter, eller 40 prosent av forbruket.

Figur 5.3 Produksjon og forbruk av matkorn, poteter og hagebruksprodukter, 1970–2020. Forbruk per innbygger på sekundærakse

Kilder: Helsedirektoratet (2020) og Budsjettnemnda for jordbruket (2020)

Foto: Åsmund Asdal

Forbruket av grønnsaker, frukt og bær har økt over tid mens produksjonen har vært relativt stabil, men økt en del for grønnsaker i de seinere årene. Den lave andelen av norskprodusert frukt skyldes at klimaet er sterkt begrensende for hva en kan produsere av de slagene som etterspørres. Fram til 1999 er produksjon i villahager med i figur 5.3, men er deretter utelatt pga. usikre

oppgaver. Dette slår særlig ut for frukt og bær og gir et fall i grafene i figuren.

Markedet for frukt og grønt har skilt seg fra annen omsetning av landbruksvarer i Norge ved at samvirket (Gartnerhallen), har hatt en mindre markedsandel. Gartnerhallen hadde tidligere en rolle som grossist, men er nå i første rekke en produsentorganisasjon. Gartnerhallen representerer mer enn 70 prosent av de norske frukt-, grønt- og potetprodusentene og 50–60 prosent av produksjonen.

5.2.4 Økologisk produksjon og omsetning

I Meld. St. 11 (2016-2017) blir det pekt på at målsettingen for økologisk produksjon og forbruk er svært ambisiøs (Landbruks- og matdepartementet 2016). Regjeringen legger nå til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk skal være etterspørselsdrevet, og gikk vekk fra det tidligere tallfestede målet om 15 prosent økologisk produksjon og forbruk i 2020. I den nasjonale strategien for økologisk jordbruk som gjelder fra 2018 til 2030, er det målet om å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet, som er lagt til grunn (Landbruks- og matdepartementet 2018). I jordbruksavtalen 2021 ble det avsatt 34 mill. kr til utviklingstiltak innen økologisk landbruk, det samme som ble avsatt i de foregående avtalene.

Tabell 5.7 gir noen hovedtall for økologisk produksjon fra 2014 til 2020. Av tabellen ser vi at antall driftsenheter som driver økologisk, gikk ned hvert år fra 2014 til 2019. I 2020 var det 122 produsenter som gikk ut, mens det kom inn 127 nye økologiske produsenter. På landsbasis økte antallet driftsenheter med fem, men det var stor forskjell mellom fylkene. Trøndelag hadde størst netto nedgang med -15 produsenter, mens i Vestland økte antall økologiske produsenter med 13. Nettoendring i antall driftsenheter var mindre i de resterende fylkene.

I 2020 var det flest økologiske produsenter i Viken og i Trøndelag. Av de store jordbruksfylkene i landet, er det Rogaland som har færrest økologiske enheter. Selv om antall økologiske enheter har økt noe i Rogaland de siste årene, var det likevel bare 1,8 prosent av enhetene i Rogaland som drev økologisk i 2020.

Det var 421 tusen dekar som ble drevet økologisk i 2020, en økning på 7,5 tusen dekar fra 2019. Det økologiske arealet er likevel 42,5 tusen dekar mindre enn det var i 2014. Andelen av det totale jordbruksarealet som ble drevet økologisk, var på 4,3 prosent i 2020. I 2014 utgjorde det økologiske arealet 4,7 prosent.

Potet- og grovfôrarealet fortsetter å gå ned, mens både korn, grønnsaker, frukt og bær har økt. Tabell 5.8 viser areal for ulike kulturer i 2020 og endring i økologisk areal fra 2019 til 2020.

Tabell 5.7 Hovedtall for økologisk produksjon i Norge 2014–2020

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Antall driftsenheter	2 232	2 113	2 083	2 070	2 057	1 976	1 981
Økologisk drevet areal, 1000 dekar	463	445	449	439	419	413	421
Areal i karens, 1000 dekar	39	34	30	34	47	42	33
Andel økologisk areal	4,7 %	4,5 %	4,6 %	4,5 %	4,3 %	4,2 %	4,3 %

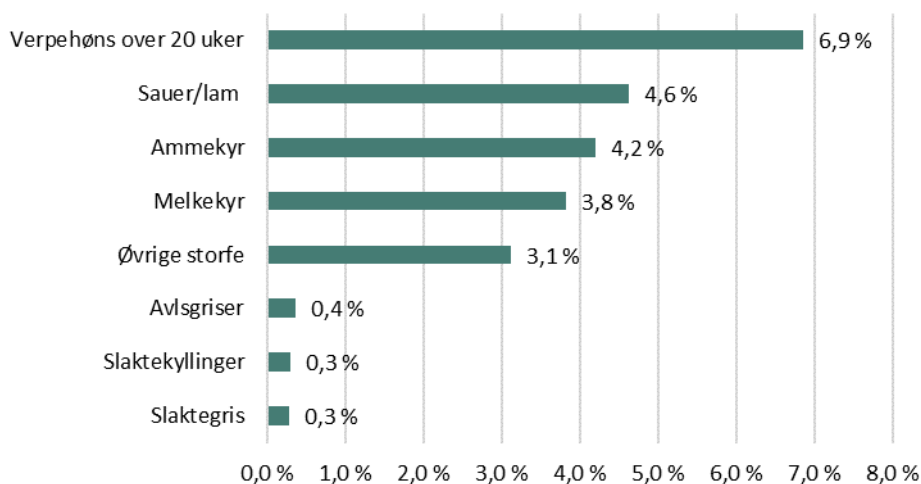
Kilde: *Debio 2021*

Tabell 5.8 Økologisk drevet areal fordelt på kulturer, 2020

	Totalt areal 2020, daa	Økologisk areal 2020, daa	Prosent endring i økologisk areal fra 2019-2020	Prosent økologisk areal av totalt areal
Eng og beite	6 664 897	294 766	-4,7 %	4,4 %
Korn, oljevekster og engfrø	2 918 097	74 724	10,1 %	2,6 %
Poteter	114 908	910	-28,2 %	0,8 %
Grønnsaker	70 538	3 486	7,8 %	4,9 %
Frukt og bær	43 774	2 938	15,0 %	6,7 %

Kilde: *Landbruksdirektoratet PT-900, del 2 2019 og 2020*

Med unntak av melkekyr økte antallet økologiske husdyr fra 2019 til 2020. I 2020 ble det gitt tilskudd til 7 944 økologiske melkekyr, 129 færre enn i 2019. Ammekuttallet økte fra 3 951 i 2019 til 4 131 i 2020. Det var 17 794 øvrige storfe i 2020, en økning på 953 dyr fra 2019. Antall sauer økte med 1 838 dyr til 43 819 i 2020. Også for verpehøns var den en liten økning i antallet fra 2019 til 2020. I alt var det 281 400 økologiske høns i 2020. For verpehøner utgjorde den økologiske andelen av totalt antall høner 6,9 prosent i 2020, og eggproduksjon er den husdyrproduksjonen som har høyest andel økologiske dyr. Det ble bare gitt tilskudd til 288 økologiske avlsgriser i 2020. Det ble slaktet 4 257 økologiske slaktegriser og 206 203 økologiske slaktekyllinger i 2020.

Figur 5.4 Andel husdyr i økologisk drift i 2020.

Kilde: Landbruksdirektoratet, PT-900 del 1 og 2

I 2020 var det rekordstor produksjon av økologisk mathvete med 2 400 tonn mathvete, en økning på 25 prosent sammenlignet med 2019. Økt hjemmebakning som følge av koronapandemien, førte til økt forbruk av mel, både økologisk og konvensjonelt. I tillegg til mathvete ble det også levert 320 tonn økologisk havre med matkvalitet. Den største delen av det økologiske kornet blir brukt til fôr, ca. 86 prosent i 2020. Likevel dekker ikke produksjonen av fôrkorn behovet, og det en stor del av det økologiske fôrkornet blir importert, i hovedsak fra Sverige. I tillegg blir det importert andre fôrråvarer som ikke produseres i Norge, og det gir en importandel på over 70 prosent i økologisk kraftfôr. I konvensjonelt kraftfôr er importandelen ca. 45 prosent.

Økologisk melkeproduksjon økte med 1,2 prosent fra 2019 til 2020. I alt ble det produsert 49,7 mill. liter økologisk melk i 2020. Pristillegget til produsenter av økologisk melk er 75 øre per liter. I 2020 økte pris til produsent med 36 øre fra 2019 og var kr 6,70 per liter i 2020.

Anvendelsesgraden²⁷ for økologisk melk har holdt seg på ca. 58 prosent de siste fem årene. I alt ble det omsatt 28,5 mill. liter økologisk melk i 2020. Tine og Rørosmeieriet er de største foredlerne av økologisk melk. Volumet som foredles av Rørosmeieriet utgjør 56 prosent av all den anvendte økologisk melken.

Tørkeåret i 2018 førte til en kraftig nedgang i produksjon av økologisk kjøtt i 2019. I 2020 økte produksjonen igjen. Til sammen ble det produsert mer enn 2 480 tonn økologisk kjøtt av storfe, svin, sau og lam, en økning på 9 prosent fra 2019.

Fra 2019 til 2020 økte produksjon av økologisk storfekjøtt med 5,2 prosent, 72 tonn mer enn i 2019. Med unntak av Nordland, var det økning i produksjonen i alle fylkene i 2020. Også produksjonen av økologisk sau og lam økte i 2020. Det ble slaktet ca. 620 tonn med økologisk sau- og lammekjøtt, 78 tonn mer enn året før.

Produksjonen av økologisk gris økte med 14,8 prosent fra 2019, men det er bare 0,3 prosent av svinekjøttproduksjonen som er økologisk. I alt ble det produsert ca. 421 tonn økologisk svinekjøtt i 2020. Av dette ble 91 prosent solgt som økologisk, og svinekjøtt det kjøttslaget som har høyest anvendelsesgrad. Anvendelsesgraden for storfekjøtt var 54 prosent og for småfekjøtt 29 prosent i 2020.

I 2020 ble det produsert 534 tonn økologisk kjøtt av kylling og kalkun, og produksjonen er økende. Anvendelsesgraden er høy for fjørfekjøtt, og ligger på over 90 prosent. Ifølge Landbruksdirektoratet (2021) skyldes det at mange slakterier produserer på bestilling og klarer å avsette hele produksjonen som økologisk

Produksjonen av økologiske egg har økt de siste årene, og var på 5 364 tonn i 2020. Det var en økning på 9 prosent fra 2019. Økologiske egg utgjorde 8,2 prosent av totalt innveide egg hos eggpakteriene i 2020. Også for økologiske egg er anvendelsesgraden høy. I 2020 ble 84 prosent av produksjonen solgt som økologisk vare²⁸.

Omsetningen av økologisk frukt, grønnsaker og poteter økte med 10 prosent fra 2019 til 2020. For de fleste grønnsakskulturene er andelen økologisk av total omsetning liten. Det blir omsatt mest økologisk gulrot, 1 632 tonn i 2020, det samme som året før. Det utgjorde 4,4 prosent av den totale omsetningen av gulrot (Landbruksdirektoratet 2021). Det blir også produsert en god del økologisk kepaløk,

²⁷ Anvendelsesgraden sier hvor mye av den økologiske produksjonen som blir omsatt som økologisk vare.

²⁸ Det er gjort metodiske endringer i beregning av anvendelsesgrad for egg, så tallet er ikke sammenlignbart med tidligere år. Beregningsmetoden er beskrevet i Landbruksdirektoratet 2021a

kålrot, hvitkål, rødbet, brokkoli, blomkål og knollselleri. Målt i andel av total omsetning, er det urter i veksthus, ruccola, pastinakk, rødbeter og stilselleri som er de største økologiske kulturene.

2020 var et krevende år for epleprodusentene, med en stor nedgang i avlingene. For økologiske epler ble produksjonen redusert fra 86 tonn i 2019 til 22 tonn i 2020. Også for plommeproduksjon var 2020 et vanskelig år, med en produksjon på 4 tonn økologiske plommer, mot 112 tonn i 2019.

Omsetningen av økologiske poteter økte med 21 tonn i 2020, men fordi omsetningen av konvensjonelle poteter økte mer, gikk andelen av økologisk ned fra 1,14 prosent i 2019 til 1,07 prosent i 2020.

Endringer i regelverket for økologisk produksjon i EU vil også få konsekvenser for norsk produksjon. Dette er tidligere omtalt i kapittel 2.4.

5.3 Prisutvikling på matvarer

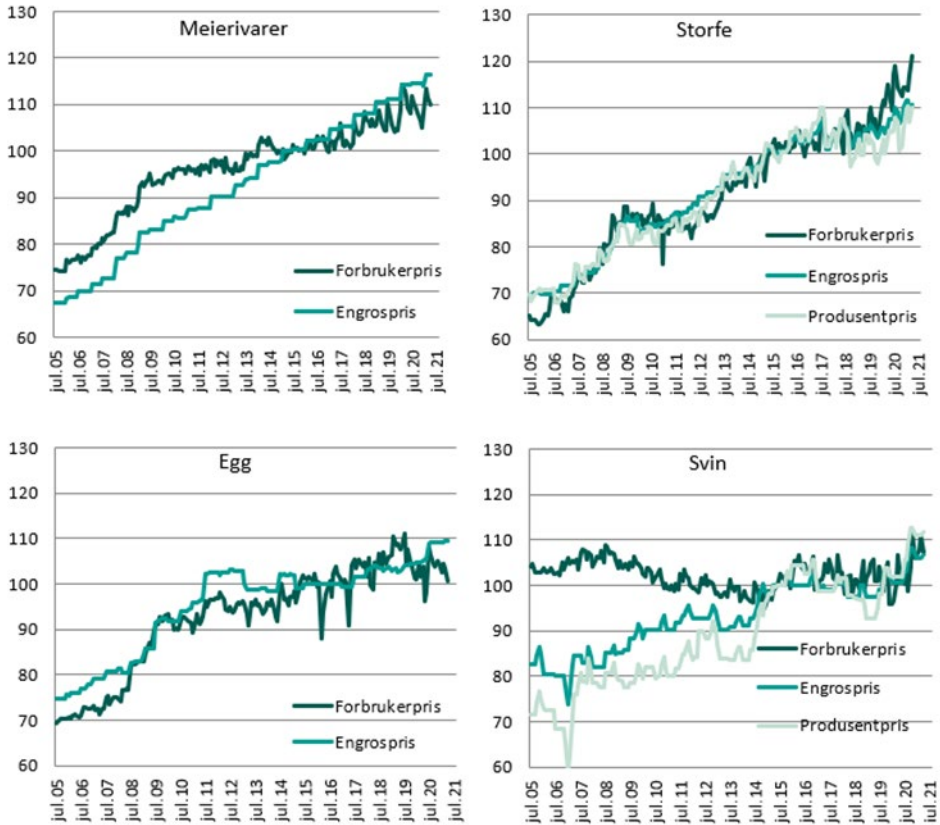
Fra juli 2005 til og med april 2021 har forbrukerprisen for meierivarer økt med 48 prosent, mens engrosprisen har økt med 72 prosent. På egg har forbrukerprisen økt med 45 prosent og engrosprisen har økt med 46 prosent. Forbrukerprisen på storfekjøtt (rene kjøttstykker/biffer) har i samme periode økt med 86 prosent, mens engrosprisen og produsentprisen har økt med hhv. 60 prosent og 58 prosent. Forbrukerprisen på svinekjøtt har økt med 3 prosent i perioden, mens engrosprisen og produsentprisen har økt med hhv. 29 prosent og 56 prosent. Utvikling av produsentprisen på svin og storfe er beregnet uten trekk for omsetningsavgift (Norsk institutt for bioøkonomi, 2021).

Foto: Erling Fløystad

Foto: Finn Måge

Figur 5.5 Prisutvikling for noen matvarer på produsent-, engros- og forbrukernivå. Indeks 2005=100

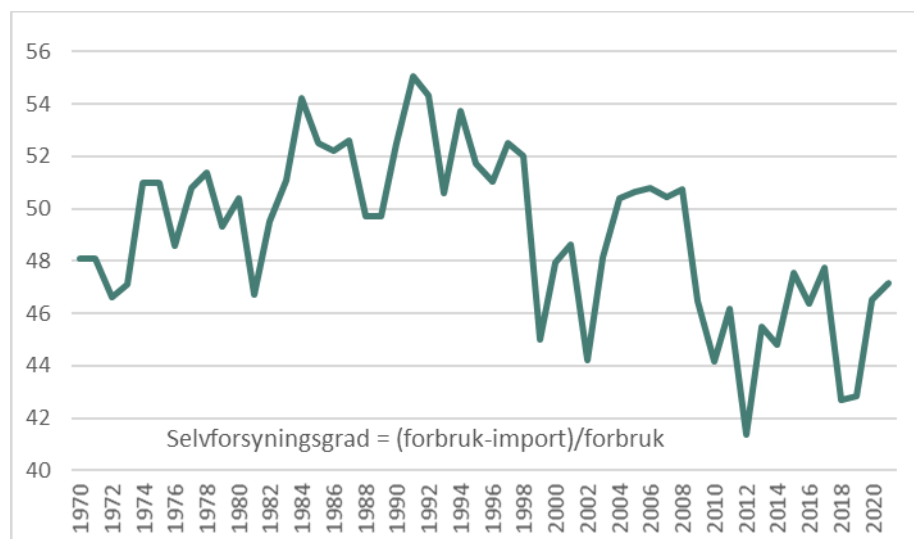
Kilde: Norsk institutt for bioøkonomi (2020)

5.4 Norskprodusert andel, import og eksport

5.4.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket

Forbruket av matvarer beregnes som summen av norsk produksjon og import, fratrukket eksport. Som mål på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, nyttes ofte begrepet selvforsyningsgrad. Selvforsyningsgraden beregnes som norskproduserte matvarer i prosent av totalt forbruk av mat. Selvforsyningsgraden inkluderer dermed bare den delen av forbruket som er basert på norsk produksjon. Selvforsyningsgraden tar ikke hensyn til hvor innsatsfaktorer kommer fra. For

eksempel om kraftfôret som brukes i kjøttproduksjon, er norskprodusert eller importert. I selvforsyningsgraden inngår ikke den maten som Norge eksporterer, f.eks. er ikke norsk eksport av fisk med. I en krisesituasjon vil forbruket kunne vris over til en diett med mer fisk. Det vil kunne øke selvforsyningen av mat. Forbruk, import og eksport av matvarer beregnes i energi når man skal finne selvforsyningsgraden. Selvforsyningsgraden er illustrert i figur 5.5. I perioden 1970 til 2019 har selvforsyningsgraden ligget på mellom 40 og 55 prosent. For perioden 1999-2020 er det foretatt en korreksjon i beregningene som innebærer at man fra og med 1999 tar hensyn til import av bearbejdede matvarer, samt inkluderer privatimport i selvforsyningsgradsberegningen. Korreksjonen innebærer en redusert selvforsyningsgrad på om lag 2 prosentpoeng for de enkelte årene i perioden fra og med 1999.

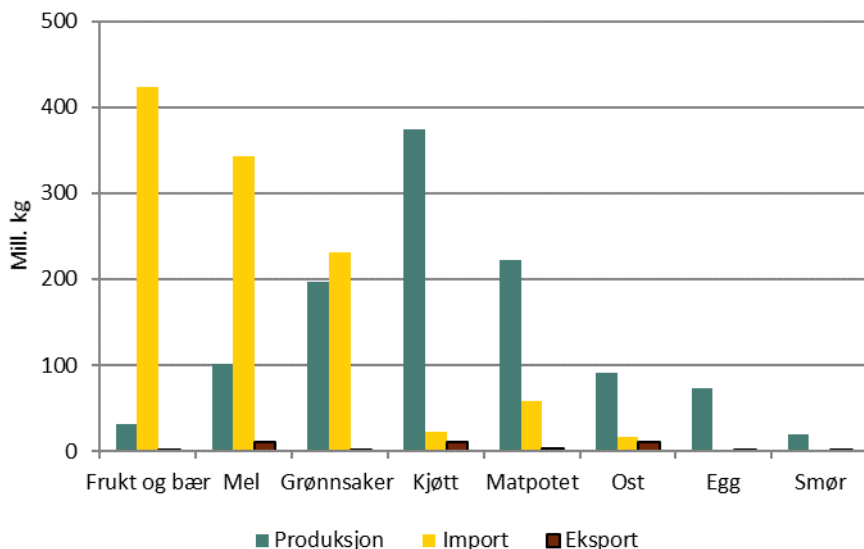

Figur 5.6 Selvforsyningsgrad i norsk jordbruk, målt på energibasis, 1970–2010 i prosent

Kilde: Helsedirektoratet (2021)

5.4.2 Import og eksport

Figur 5.6 viser foreløpige tall for 2020 for forholdet mellom produksjon, import og eksport i millioner kg for typiske norske landbruksprodukter. For alle produkter er eksporten liten. Dette illustrerer at norsk produksjon er innrettet mot det innenlandske markedet. Importen er størst for de varene som det av klimatiske og arealmessige årsaker produseres mindre av enn forbruket innenlands, i første rekke omfatter dette frukt og bær.

Figur 5.7 Produksjon, import og eksport av utvalgte landbruksvarer, mill. kg, 2020

Kilde: Helsedirektoratet (2021)

Tabell 5.9 Import og eksport av fisk- og jordbruksbaserte næringsmidler i 2019 (mill. kr)

	Import	Eksport
Kjøtt og kjøttvarer	1 833	291
Meierivarer og egg	1 810	664
Korn- og bakervarer	6 968	510
Dyrefôr	12 220	4 111
Drikkevarer	8 848	1 030
Fisk	5 239	101 965
Frukt, grønt	14 233	214
Øvrige matvarer	12 006	2 706
Sum	63 157	111 492

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2021d)

Litteratur kapittel 5

- Budsjettnemnda for jordbruket. 2021 Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2019 og 2020 og budsjett 2021. Registrerte og normaliserte tall. Oslo, juni 2021.
- Dagligvarefasiten 2021.
https://dagligvarehandelen.no/sites/default/files/dagligvarefasiten_2021_o.pdf (inkl. tidligere års publiseringer).
- Debio 2021. www.debio.no/om-debio/statistikk. 28.7.2021
- Helsedirektoratet. 2021. Utviklingen i norsk kosthold 2020. Foreløpig upublisert rapport i rapportserien. Helsedirektoratet, Oslo.
- Kjøtt- og fjørfibransjens landsforbund 2020 v/Endre Myhr. Pers. med.
- Landbruks- og matdepartementet 2016a. Meld. St. 11 (2016–2017). Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon
- Landbruks- og matdepartementet. 2018. Nasjonal strategi for økologisk jordbruk. Nasjonal strategi 2018–2030.
- Landbruksdirektoratet 2021. Rapport nr. 15/2021. Produksjon og forbruk av økologiske jordbruksvarer. Rapport for 2020.
<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/dokumenter/publikasjoner>
- Landbruksdirektoratet. PT-900. Flere søknadsomganger.
<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/produksjonstilskudd/dokumentarkiv/statistikk>
- Norsk institutt for bioøkonomi. 2021. Månedlige prisindekser.
<https://www.nibio.no/tema/landbruksokonomi/matpriser?locationfilter=true>
- Nortura 2020. Årsmelding 2020
- Statistisk sentralbyrå, 2021a. Statistikkbanken. Tabell 12817: Foretak, omsetning og sysselsatte unntatt offentlig forvaltning, etter næring (SN2007), organisasjonsform, sysselsettingsgruppe, statistikkvariabel og år.
- Statistisk sentralbyrå, 2021b. Statistikkbanken. Tabell 12936: Hovedtall for bedrifter i industri, etter næring (SN2007), statistikkvariabel og år
- Statistisk sentralbyrå, 2021c. Statistikkbanken. Tabell 12910: Varehandel. Hovedtall, etter næringsundergruppe (SN2007). Bedrifter.
- Statistisk sentralbyrå. 2021d. Utenrikshandelsstatistikk. Tabell: o8809: Utenriks-handel med varer, etter varegruppe (en- og tosifret SITC).

6. Skogbruk i Norge

6.1 Ressurser i skogbruket

6.1.1 Naturressurser

I alt 121 mill. dekar, eller ca. 37 prosent av landarealet i Norge, er skogkledd. Det skogkleddede arealet omfatter skog både under og over barskoggrensen. Av de 121 mill. dekar skog, er noe under 83 mill. dekar produktivt skogareal, det tilsvarer over 25 prosent av Norges landareal. Produktiv skog er skog som produserer mer enn 0,1 m³ per dekar per år. De siste tallene fra Landsskogtakseringen (Statistisk sentralbyrå 2021a) viser en stående kubikkmasse på 987 mill. m³. 872 mill. m³ står på det produktive skogareale. Årlig tilvekst i den produktive skogen var 21,9 mill. m³ i 2020. Den totale tilveksten var på 24,1 mill. m³, og av dette utgjorde grana 53 prosent.

I 2020 utgjorde gran 44 prosent av den stående kubikkmassen i norske skoger, 31 prosent var furu og 25 prosent lauvtrær, mot henholdsvis 53, 28 og 19 prosent i 1933.

6.1.2 Realkapitalen

Ser man på fylkesvis fordeling av skogressursene definert som produktivt skogareal, er ressursene ulikt fordelt. Av de totalt 70 millioner dekar som forvaltes av de om lag 125 500 skogeiendommene, finner vi 27 prosent av arealet i Innlandet fylke. Ser man på fylkene Nordland og Troms og Finnmark, er tilsvarende tall på 11 prosent. Klimatiske og topografiske forhold forklarer i stor grad disse forskjellene.

I skogpolitikken blir de langsiktige investeringene prioritert, og det stilles krav til at disse investeringene ikke bare skal være lønnsomme, men også miljøvennlige. I alt ble det utført skogkulturtiltak for 501 mill. kroner i 2020. Investeringene i skogplanting og ungskogpleie utgjorde henholdsvis 247 mill. og 147 mill. kroner. I alt ble det gitt 98 mill. kroner i offentlige tilskudd til skogkultur dette året. Ved inngangen av 1990-årene var det årlige plantearealet på ca. 300 000 dekar, mens det i 2020 var sunket til 229 000 dekar. Selv om nivået på årlig plantet areal er lavere sammenliknet med 1990 tallet, har plantearealet hatt en positiv utvikling siden 2010.

Det er store regionale forskjeller når det kommer til planting av ny skog. Innlandet fylke stod for hele 44 prosent av det totale arealet som ble plantet i 2020. Viken fylke, inklusive Oslo, var den nest største regionen i denne sammenhengen med 21 prosent av det totale planta arealet. Det ble satt ut ca. 43,5mill. skogplanter i 2020, noe som tilsvarer en økning på 115 prosent sammenliknet med 2010 (Statistisk sentralbyrå 2021b). Dette gjenspeiler det økte avvirkningsnivået i skogen. Etter skogbruksloven med tilhørende forskrift, skal skogeieren gjennomføre nødvendige tiltak for å sikre tilfredsstillende forynging etter hogst. Kommunene har ansvaret for å kontrollere at skogeierne gjennomfører slike tiltak

Den samlede skogsbilveilengden var ved utgangen av 2020, 49 558 km ifølge Statistisk sentralbyrå (2021c). Innlandet fylke har alene 37 prosent av den totale lengden. I 2020 ble det bygget 86 km med nye helårsbilveier og sommerbilveier i skogen, sammenlignet med 739 i km i 1990. Siden 2015 har det vært bygget om lag 100 km årlig. Totalkostnaden for ferdigstilling av skogsbilveier utgjorde 299 mill. kr, hvorav 106 mill. ble dekket av offentlige tilskudd.

Den totale lengden ombygde veier, var totalt 333 km i 2020. En av grunnene til at omfanget av ombygging av skogsbilveier er større enn nybygging, er at veiene må dimensjoneres for større tømmervogntog. Dessuten er det behov for en generell opprusting av det eksisterende skogsbilveinettet. Både når det gjelder nye og ombygde skogsbilveier, var det en nedgang sammenlignet med 2019.

Gjennomsnittlig kostnad for helårsbilveier og sommerbilveier utgjorde kr 615 per meter i 2020, noe som er en økning på 20 prosent sammenlignet med året før. Dette omfatter både ombygging og bygging av nye veier, og er et gjennomsnitt av veier med og uten offentlig tilskudd.

Det offentlige bilveinettet i Norge utgjør til sammen 98 000 kilometer inkludert gate-nettet i byene. Ca. 20 000 kilometer offentlig vei går gjennom produktive skogarealer og gir dermed adgang til skogområdene. Målt i forhold til produktivt skogareal, har Norge den laveste tettheten av skogsbilveier i Norden. Skogsbilveiene bidrar til en effektiv transport av tømmer fra området hvor tømmeret ble avvirket fram til mottaker. Samtidig bidrar skogsbilveiene til å øke tilgjengelighetene til dem som ønsker å bruke skogen til rekreasjon, fiske, jakt og friluftsliv.

6.1.3 Storviltet

Jaktbart vilt utgjør en stor økonomisk ressurs i skogbruket og for utmarksområdene. Det blir felt flere hjort enn elg i Norge. Det har vært en markant økning i antall felte hjort, mens antall felte elg har vært nokså stabilt de siste tre årene. Antall tillatelser har økt de seinere årene på hjort, mens det har vært stabilt når det gjelder elg. Innlandet er det fylke i landet hvor det ble felt flest elg, totalt 8 716 dyr i sesongen 2020/2021. Deretter følger Trøndelag og Nordland med henholdsvis 8 064 og 4 365 felte elg. Steinkjer var den kommunen i landet hvor det ble felt flest elg, etterfulgt av Trysil og Namsos.

Flest hjort ble det felt i Vestland etterfulgt av Møre og Romsdal og Trøndelag. Sunnfjord i Vestland var den kommunen hvor det ble felt flest hjort, totalt 2 198 dyr. Selv om det felles flere hjort enn elg i Norge, er det likevel flest personer som jakter elg. Av totalt 140 300 aktive jegere, oppga 59 800 personer at de hadde deltatt på elgjakt, mens tilsvarende tall for hjort var 50 700. Antall felte villrein gikk litt ned sammenlignet med året før, totalt ble det felt 4 726 villrein i sesongen 2020/2021.

Flest villrein ble det felt på Hardangervidda og Snøhetta, med henholdsvis 1 440 og 718 dyr. Antall jegere som jaktet villrein i jaktseasonen 2020/2021 utgjorde til sammen 7 900 personer, en liten nedgang sammenlignet med forrige jaktseason.

Tabell 6.1 Tillatt felt og felte hjortevilt 2019/2020 og 2020/2021

	2019/2020		2020/2021	
	Tillatt felt	Felt	Tillatt felt	Felt
Elg	39 681	30 319	39 892	31 740
Hjort	64 703	46 455	67 573	50 053
Villrein	14 236	4 738	13 437	4 726

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2021d) (2021e) (2020a)

Samlet stipulert slaktevekt for hjortedyra som ble felt i jaktseasonen 2020/2021, kan settes til 4 316 tonn for elg, 3 102 tonn for hjort og 194 tonn for villrein. Med en antatt førstehandspris per kg på 75 kroner, utgjør dette en samlet førstehandsverdi for kjøttet på 571,0. mill. kroner. I tillegg kommer verdien av rekreasjonsopplevelsen, troféverdien, inntektene fra innløsning, guiding, salg av jaktkort og verdien av videreomsetning m.m.

Selv om jakt på elg og hjort gir grunneier og andre inntekter, fører de store hjortedyra til skader på skogen. Hjorteviltet kan også forårsake trafikkskader både i vei- og jernbanetrafikken. I områder med mye frukttrær kan også hjorten forårsake skader som medfører avlingsreduksjon.

I tillegg til storvilt, jakes det også mye småvilt i Norge. Av aktive jegere i Norge oppgir 83 500 personer at de har drevet med småviltjakt. I jaktseasonen 2020/2021 ble det felt 34 300 rådyr. Dermed ble det felt flere rådyr enn elg i løpet av denne jaktseasonen. Viken var det fylket hvor det ble felt flest rådyr. Rypejakt er en utbredt form for småviltjakt. Til sammen ble det felt 176 500 ryer i sesongen 2020/21. Dette var en oppgang på 18 prosent sammenlignet med forrige jaktseason. Flest ryer ble det felt i Trøndelag, etterfulgt av Troms og Finnmark.

6.1.4 Skogen som klimaregulator

Ved siden av å være råstoffleverandør, har skogen en betydelig verdi som klimaregulator fordi skogbiomassen er av stor betydning for CO₂-innholdet i atmosfæren. Nettoopptaket av CO₂ fra skogen i Norge var i 2019 på 23,3 mill. tonn (Miljødirektoratet 2021). Dette tilsvarer litt under halvparten av Norges totale utslipp av klimagasser. De totale utslippene i 2020 var på 49,3 millioner tonn. (Statistisk sentralbyrå 2021f).

Faktorer som påvirker nettoopptaket, er alderssammensetningen av skogen, nivået på avvirkningen og hvor mye som blir plantet. Skogen absorberer mer i CO₂ i vekstfasen, sammenlignet med gammel, hogstmoden skog. Ved at skogen i Norge blir stadig eldre, vil dette bidra til lavere opptak av CO₂. (Landbruks- og matdepartementet. 2009)

Foto: Eva Øvren

Tømmervolumet i norske skoger har økt fra 570 mill. m³ i 1989 til rundt 980 mill. m³. I løpet av denne periode har mengden karbon i norske skoger økt med 43 prosent. CO₂ som tas opp gjennom fotosyntesen lagres i trevirke og treprodukter som karbon. I de vanlige norske treslagene utgjør karbon om lag 50 prosent av tørrvekten. Økt bruk av trematerialer og treprodukter vil derfor bidra til lagring av karbon i trevirkets levetid. I tillegg er framstilling av treprodukter lite energikrevende sammenlignet med alternative produkter som betong og stål, og gir lite prosessutslipp. Avfallsproduktene kan benyttes som bioenergi og erstatte fossile energikilder.

I klimagassregnskapet går hogst av skog inn i regnskapet som utslipp det året hogsten foregår og tømmeret tas ut av skogen. Utslippene relaterer seg både til karbonet i trærne, og fra karbon som frigjøres via jorda. Dersom tømmeret foredles nasjonalt innenfor produktkategoriene trelast, trebaserte plater eller papir og kartongprodukter, øker karbonbeholdningen innen treprodukter. Hvor lenge karbonet lagres avhenger av type produkt. I tillegg til hogst oppstår utslippene fra skogen ved nedbryting og ved brenning av biomasse (Cicero, 2021).

6.2 Økonomi, eierstruktur og organisasjonsforhold

Foto: Eva Øvren

I 2020 ble det levert 10,2 mill. m³ tømmer til skogindustrien. Sammenlignet med 2019, ble det avvirket 800 000 m³ mindre. Omtrent 34 prosent av den totale avvirkningen i 2020 ble eksportert. Sverige og Tyskland stod for mottak av henholdsvis 80 og 11 prosent av det totale volumet. 64 prosent av tømmeret som ble eksportert, var massevirke. Sammenlignet med

2019 har andelen skurtømmer som blir eksportert, gått ned med 3 prosentpoeng fra 39 til 36 prosent av totalt eksportvolum.

Skurtømmerets²⁹ andel av industrivirket ligger på ca. 53 prosent. Dersom vi ikke regner med ved til brensel, er ca. 70 prosent av avvirkningskvantumet gran og ca. 27 prosent furu, slik at lauvtrevirket bare utgjør ca. 3 prosent av det totale avvirkningskvantumet. I 2020 ble 65 prosent av salgsvirket levert fra fylkene Innlandet og Viken. Innlandets andel utgjorde 40 prosent. Deretter følger Vestfold og Telemark (10 prosent) og Trøndelag og Agder (begge 8 prosent) av samlet salgsvirke (Statistisk sentralbyrå 2021g).

En rekke papirprodusenter har i løpet av de siste ti årene blitt nedlagt, blant annet Sødra Cells anlegg på Tofte. I dag er det i hovedsak Norske Skogs fabrikker i Halden og Skogn, samt Borregaard i Sarpsborg som er de største mottakerne av massevirke. Derfor blir nærmere 49 prosent av avvirket massevirke, eksportert til utlandet. Sagtømmeret blir i større grad foredlet av innenlandske produsenter, hvor Moelven og Bergene Holm er de største mottakerne. Likevel ble nærmere 24 prosent av alt sagtømmer som ble avvirket i 2020, eksportert.

Bruttoverdien av det solgte industrivirket var 3,9 mrd. kr i 2020, som er en nedgang på 20 prosent sammenlignet med året før. Beregning av gjennomsnittlig virkespris viser at skogeierne fikk 377 kr per m³ i 2020. Prisen per m³ gikk ned med 58 kroner i forhold til 2019. Selv om avvirkningen gikk ned fra 2019 til 2020 har hatt det vært en positiv utvikling nå det gjelder avvirkningskvantumet siden 2009, da avvirkningsvolumet var litt over 65 prosent av dagens nivå. De siste årene har det vært avvirkning for salg på ca. 14 000 skogeiendommer i Norge.

I tillegg til avvirkning for salg, blir det hvert år avvirket virke til brensel. De siste årene har det blitt avvirket mellom 1,5 og 2 millioner kubikkmeter virke som ble benyttet til brensel. Rundt 66 prosent av dette volumet var virke fra lauvtrær (Statistisk sentralbyrå, 2021h). I 2020 ble det importert 122 300 m³ ved til Norge. Nærmere 83 prosent av denne veden ble importert fra Baltikum og Russland.

Skogbruket i Norge blir stadig mer en ren kapitalinntektskilde for eierne, og ca. 90 prosent av salgskvantumet blir felt og kvistet med hogstmaskin. Enkelt personer eier 95 prosent av de 125 200 skogeiendommene. Resten er eid av upersonlige eiere slik som staten, kommuner, fylker, allmenninger og aksjeselskap (Statistisk sentralbyrå 2020b). Totalt forvalter skogeiendommene i Norge omlag 84 prosent av det produktive skogarealet.

Størrelsen på gjennomsnittlig produktivt skogareal per skogeiendom i Norge var 559 dekar i 2019. Gjennomsnittlig størrelse på skogeiendommer er størst i Innlandet med 904 dekar, mens Vestland og Rogaland har de minste eiendommene med et snitt på 281 dekar. Litt over 1 200 skogeiendommer var større enn 5 000 dekar, men disse

²⁹ Skurtømmer = sagtømmer

utgjorde nærmere 1/3 av det totale produktive skogarealet. Dette gjenspeiler at de fleste skogeiendommene i Norge er relativt små. Rundt 1/3 av eiendommene hadde et produktivt skogareal mellom 25 og 99 dekar. På 31 014 av skogeiendommene ble skogbruk drevet i kombinasjon med aktivt jordbruk i 2019.

6.3 Skogbruk og skogindustri i regionaløkonomisk sammenheng

Skogbruket med tjenester tilknyttet skogbruk, hadde et bruttoprodukt (BP) på vel 6,8 mrd. kroner og sysselsatte om lag 6 900 personer i år 2018. Jakt og viltstell er i nasjonalregnskapet regnet sammen med jordbruk. Bruttoproductet i skogbruket inkluderer verdien av nettotilveksten, ikke bare nettoverdien av avvirkingen. Bruttoproductet i skogbruket er etter dette prinsippet ikke direkte avhengig av aktiviteten i skogbruket.

Tallene for 2018 er publisert etter gjeldende fylkesstruktur dette året og er det siste året det foreligger oppdaterte tall for. Hedmark er det største skogfylket, både regnet i bruttoprodukt og i sysselsetting. Hedmark, Oppland og Buskerud sto til sammen for mer enn halvparten av bruttoproduktet i skogbruket i 2018.

Foto: Eva Øvren

Trelast-, og trevare- og papirvareindustri (skogindustri), sysselsatte til sammen 15 900 personer i 2018. Bruttoproduktet i skogindustrien var på 12,4 mrd. kr. Østfold hadde størst bruttoprodukt, mens Trøndelag har flest sysselsatte i skogindustrien.

Skogbruket har store ringvirkninger både i sysselsetting og i verdiskaping. En reduksjon i primærskogbruket vil likevel ikke uten videre føre til reduksjon i industrien i og med at tømmer også eksporteres og importeres.

Tabell 6.2 Bruttoprodukt og sysselsatte personer i skogbruk, trelast- trevare- og papirvareindustri etter fylke. mill. kroner og sysselsatte personer. 2018

Fylke	Skogbruk		Trelast-, trevare- og papirvareindustri	
	BP	Sysselsetting ³	BP	Sysselsetting ³⁰
Østfold	474	400	2 211	1 700
Akershus	474	500	320	400
Oslo	10	100	114	300
Hedmark	1842	1300	1 514	2 000
Oppland	927	800	929	1 200
Buskerud	687	800	949	1 200
Vestfold	220	300	518	700
Telemark	424	500	215	300
Aust-Agder	227	400	599	900
Vest-Agder	207	300	947	1 200
Rogaland	79	100	781	1 300
Hordaland	202	100	324	500
Sogn og Fjordane	85	100	467	600
Møre og Romsdal	183	200	361	600
Trøndelag	514	700	1 740	2 100
Nordland	115	200	371	700
Troms	11	100	86	200
Finmark	4	0	8	0
Landet	6 885	6 900	12 454	15 900

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2020c)

³⁰ Tallene er avrunda til nærmeste hundre

Litteratur kapittel 6

- Cicero. 2021. Skog –Opptak og Utslipp.
<https://cicero.oslo.no/no/posts/klima/skog-opptak-og-utslipp>
- Landbruks- og matdepartementet. 2009. St.meld. nr. 39 (2008–2009). Klima-
utfordringene – landbruket en del av løsningen.
- Miljødirektoratet 2021. Utslipp og opptak fra skog og annen arealbruk.
<https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/klima/norske-utslipp-av-klimagasser/utslipp-og-opptak-fra-skog-og-arealbruk/>
- Statistisk sentralbyrå. 2020a. Villreinjakt. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/reinjakt>
- Statistisk sentralbyrå. 2020b. Skogeiendommer. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/stskog>
- Statistisk sentralbyrå. 2020c. Statistikkbanken. 11713 Fylkesfordelt
nasjonalregnskap, etter næring (F) 2008 – 2018.
- Statistisk sentralbyrå. 2021a. Landskogstakseringen 2016-2020.
<https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/lst>
- Statistisk sentralbyrå. 2021b. Skogkultur. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/skogkultur>
- Statistisk sentralbyrå. 2021c. Skogsveier. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/skogsvei>
- Statistisk sentralbyrå. 2021d. Elgjakt. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/elgjakt>
- Statistisk sentralbyrå. 2021e. Hjortejakt. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/hjortejakt>
- Statistisk sentralbyrå. 2021f. Klimautslipp 2020, <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/forurensning-og-klima/statistikk/utslipp-til-luft>
- Statistisk sentralbyrå. 2021g. Skogavvirknig for salg. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/skogav>
- Statistisk sentralbyrå. 2021h. Utenrikshandel med varer etter varenummer (HS) og
land. Tre, trevarer og tremasse, Ved til brensel.
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=muh&CMSSubjectArea=utenriksokonomi&checked=true>

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Om Nibio

Instituttet forsker og leverer kunnskap om mat- og plante-produksjon, miljø, kart, arealbruk, genressurser, skog, foretaks-, nærings- og samfunnsøkonomi.

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har ere regionale enheter og et avdelingskontor i Oslo.